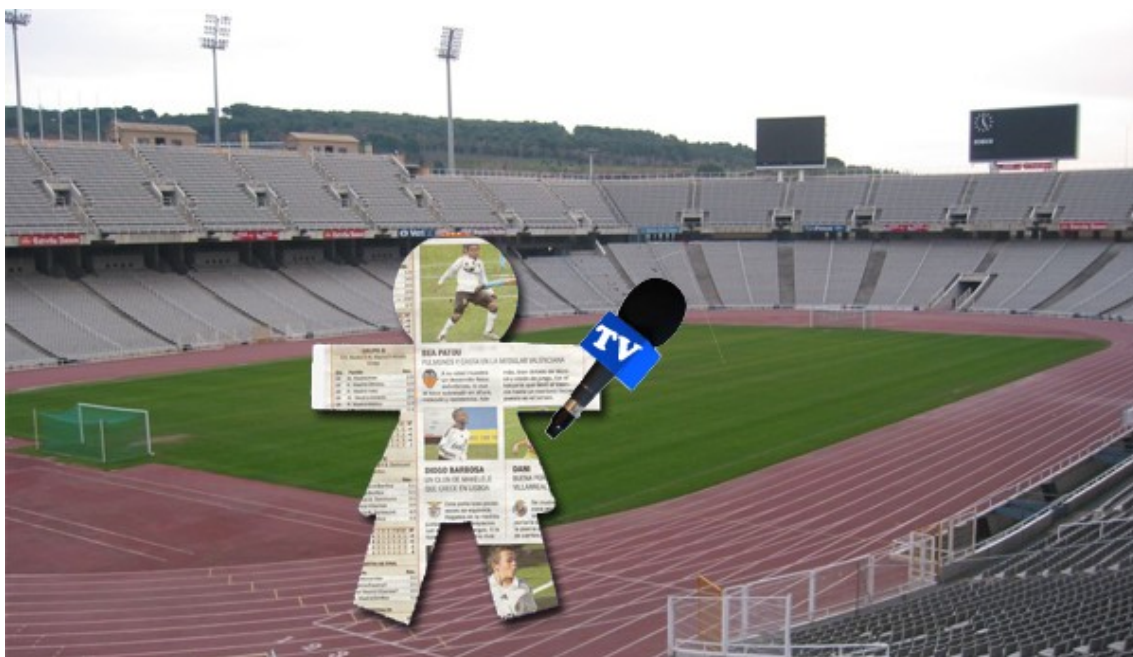

EL PERIODISME ESPORTIU, EN FEMENÍ.

Estudi sobre la integració de la dona al periodisme esportiu, situació actual i perspectives de futur.

Anna Gumbau Martínez

2n Batxillerat B

Escola Pia Santa Anna (Mataró)

Dirigit per **Esther Sinol**

Promoció 2008 – 2010

Índex de continguts

[0. INTRODUCCIÓ.....3](#)

0.1 OBJECTIUS.....	3
0.2 HIPÒTESIS.....	3
0.3 METODOLOGIA.....	4
1. MARC TEÒRIC PREVI: LA PREMSA ESPORTIVA EN L'ACTUALITAT	6
1.1.PREMSA ESCRITA.....	6
2.RÀDIO.....	7
3.TELEVISIÓ.....	7
2. LA HISTÒRIA DE LA DONA AL PERIODISME ESPORTIU.....	9
2.1 ELS INICIS AL MÓN: ELS ESTATS UNITS.....	9
2.2 LES PIONERES A ESPANYA I CATALUNYA.....	10
3. SITUACIÓ ACTUAL DE LA PERIODISTA ESPORTIVA A ESPANYA.....	13
4. FACTORS QUE HAN CONDICIONAT LA PRESÈNCIA DE LA DONA ALS MITJANS ESPORTIUS.....	16
4.3 LA DONA COM A PERIODISTA.....	18
5. PERSPECTIVES DE FUTUR.....	20
MODEL D'ENQUESTA:.....	20
6. TREBALL DE CAMP: ENTREVISTES.....	23
6.1 A MARI CARMEN IZQUIERDO.....	23
6.2 A IMMA PEDEMONTE.....	24
6.3 A CRISTINA CUBERO.....	26
6.4 A SUSANA GUASCH.....	27
6.5 A LAIA FERRER.....	29
7. CONCLUSIONS.....	32
AGRAÏMENTS.....	33
FONTS D'INFORMACIÓ CONSULTADES.....	34
BIBLIOGRAFIA.....	34
NETGRAFIA.....	34

"Les dones constitueixen la meitat de la població en tots els països. Apartar les dones i excloure-les de la participació a la vida política, econòmica i cultural significaria privar la població de qualsevol comunitat de la meitat de les seves capacitats."

Shirin Ebadi (Iran, 1947),
jurista i Premi Nobel de la Pau l'any 2003.

0. INTRODUCCIÓ

La intenció d'aquest treball d'investigació, realitzat al llarg de l'any 2009, consisteix en un estudi sobre la integració de les dones que en un món tan masculí com el periodisme esportiu. Aquest any 2010 farà quaranta anys del debut com a periodista esportiva de Mari Carmen Izquierdo, una de les grans pioneres al nostre país. Els seus èxits professionals retraten el llarg camí que han viscut moltes dones interessades en el món de l'esport i que amb moltes ganes i, sobretot, molta perseverança, han aconseguit fer-se un lloc en el món del periodisme esportiu.

El desig de descobrir com havia estat aquest camí, amb quines dificultats s'havien trobat aquestes dones, com ha canviat aquest sector en l'actualitat... em va portar a escollir aquest tema per al meu treball de recerca, ja que el meu objectiu en acabar el batxillerat és el d'estudiar Periodisme o Comunicació Audiovisual per a després especialitzar-me en premsa esportiva. A més, el paper d'aquestes dones en el periodisme esportiu ocupa escasses pàgines dins la història de la premsa esportiva al món, fet que va recolzar encara més la meva decisió de tractar aquest tema a fons.

En els últims anys, el nombre de periodistes esportives ha crescut notablement, però és evident que encara hi ha desigualtats arreu del món. Actualment, el nombre de dones dedicant-se al periodisme esportiu als Estats Units no arriba al 20%. A partir d'aquí, es van plantejar diverses preguntes, com ara les dificultats en què s'han trobat (o encara s'hi troben) les periodistes esportives, el perquè de tantes poques dones que s'hi dediquen, la situació a Espanya en comparació amb d'altres països del món, factors que han ajudat o perjudicat la dona en aquest aspecte... i, tot i que les fonts d'informació bibliogràfiques i d'internet n'eren més aviat escasses (i moltes d'elles, exclusivament en anglès), s'ha pogut comptar amb

l'ajuda de grans professionals del sector, sense els quals aquest treball no hagués estat possible.

A més a més, aquest treball no només pretén estudiar la història i la situació actual de la dona al periodisme esportiu, sinó que també se n'ha volgut parlar en clau de futur. Gràcies a més de vuitanta estudiants de periodisme esportiu d'universitats catalanes, s'han pogut extreure les primeres conclusions sobre el futur de la dona en un sector en el qual és difícil aconseguir-ne la paritat però que, poc a poc, s'estan fent un lloc en un món tradicionalment dominat per homes.

0.1 OBJECTIUS

L'objectiu fonamental d'aquest treball de recerca resideix en l'aprofundiment de la situació actual de les dones que treballen en la premsa esportiva, conèixer-ne el nombre aproximat que hi treballen i el llarg camí que han hagut de recórrer algunes de les dones que han aconseguit fer-se un lloc en aquest món tan dominat per homes.

Els objectius sobre els que s'ha volgut realitzar aquest treball es poden resumir en aquests quatre punts:

- Determinar quins factors externs han ajudat (o perjudicat) a que la dona pugui incorporar-se a la premsa esportiva.
- Conèixer el percentatge aproximat de les dones que treballen als diferents mitjans de comunicació esportius a Espanya.
- Trobar les dificultats en què es troben les periodistes esportives en integrar-se en aquest sector.
- Fer una previsió sobre les perspectives de futur d'aquest col·lectiu.

0.2 HIPÒTESIS

Les hipòtesis que s'han formulat a l'hora de realitzar aquest treball han estat diverses, encara que es poden resumir en sis punts principals:

- La presència de la dona als mitjans de comunicació ha crescut notablement al llarg dels anys.
- No hi ha tanta paritat en el periodisme esportiu a Espanya com en d'altres països considerats "pioners", com als Estats Units o Gran Bretanya.
- Encara és un sector amb moltes diferències entre home i dona, i encara queda molt per fer per aconseguir-hi la igualtat.
- El percentatge de dones treballant als diferents mitjans de comunicació esportius (premsa escrita, ràdio, televisió) és molt semblant.
- El percentatge de les dones que treballen en aquest sector a Espanya és molt inferior al dels homes.
- La manca de dones al periodisme esportiu ve condicionada pel poc ressò de l'esport femení als mitjans de comunicació.

0.3 METODOLOGIA

Tal i com s'ha indicat en la introducció, aquest treball s'ha centrat en tres aspectes: passat, present i futur de la dona com a periodista esportiva. Primer de tot, consta d'un marc teòric previ que introdueix

les característiques del periodisme esportiu actual i que serveix per a entendre'n la situació actual.

Seguidament, es detalla la història de la periodista esportiva en els seus inicis, primer a nivell global (prenent un país pioner com els Estats Units com a referència), i seguidament, a Espanya i Catalunya on, a més, s'especificaran quins han estat els factors que han ajudat a que hi hagi més periodistes esportives.

A continuació, s'analitza la situació actual de la dona com a periodista esportiva: com ho viu tant l'esportista com l'audiència, o si encara hi ha alguna barrera que obstaculitzi aquestes dones.

Finalment, i gràcies a la col·laboració de diversos alumnes que estudien matèries relacionades amb el periodisme esportiu, s'han fet una sèrie de perspectives sobre el futur més proper de la dona com a periodista esportiva.

Segons el què requeria cadascun dels punts treballats, s'ha consultat un tipus de font o un altre:

- Entrevistes a diferents periodistes esportives, per e-mail, per telèfon o cara a cara.
- Cerca d'informació en diferents llibres sobre la igualtat en el periodisme, o en el periodisme esportiu, la majoria dels quals han hagut de ser consultats a partir de recursos com *Google Books*, al no haver estat editats a Espanya, i en xarxa.
- Mediateques en línia, com ara la pàgina web de *Radio Televisión Española*, i articles periodístics de diferents diaris.
- Observació i anàlisi de diferents programes de ràdio i televisió, així com diaris i portals d'internet dedicats a l'esport.
- Enquestes a alumnes interessats en periodisme esportiu.

Marc teòric previ:

La premsa esportiva en l'actualitat

1. MARC TEÒRIC PREVI: LA PREMSA ESPORTIVA EN L'ACTUALITAT

El periodisme esportiu informa sobre temes relacionats amb l'esport i els certàmens esportius d'interès de l'opinió pública en àmbit regional, nacional o internacional. L'esport s'ha convertit en un element sociocultural molt important en les nostres vides, i el desig d'estar informat de tot allò que succeeix en el panorama esportiu local, nacional i internacional han fet de la figura del periodista esportiu un element fonamental en qualsevol mitjà de comunicació.

En la jerarquia de les empreses periodístiques, s'ha vist el periodista esportiu com la baula més baixa de la cadena, més associat a un *hobby* que no pas a una professió, amb un llenguatge normalment més col·loquial que d'altra banda l'ha fet accessible a les grans masses. Això fa que en l'actualitat la informació esportiva gaudeix d'una part important del *share* total de les audiències, amb un desplegament mediàtic de mitjans de comunicació en molts casos comparable als més importants esdeveniments polítics i culturals.

De fet, a països com el Regne Unit fins fa poc no hi havia estudis d'especialització en premsa esportiva, però aquest creixent protagonisme de l'esport en la nostra societat obliga a preparar bons professionals que exerceixin el periodisme esportiu amb professionalitat, seguint unes directrius deontològiques i amb coneixença de tots els aspectes normatius, ideològics, polítics i econòmics que envolten l'esport. La importància de preparar futurs periodistes esportius ve perquè la influència dels mitjans de comunicació ha assolit tanta importància en la nostra societat que determinats periodistes esportius han influït amb els seus comentaris al públic i les institucions esportives, fins al punt de poder provocar

situacions conflictives o provocacions que puguin desembocar en enfrontaments entre dues aficions. A les facultats de comunicació espanyoles, els futurs periodistes només poden especialitzar-se en periodisme esportiu a partir d'assignatures optatives d'escassa duració (entre 4 i 5 crèdits a les universitats Pompeu Fabra i l'Autònoma de Barcelona), tot i que ja s'estan instaurant els primers màsters en aquesta temàtica.

1. PREMSA ESCRITA

En el moment en què la premsa esportiva va assolir amb més força el seu paper d'espectacle per a les grans masses socials, es va passar d'escriure algunes notícies emprant un vocabulari molt culte i selecte, dirigides a una minoria, a impulsar les cròniques, comentaris, reportatges, entrevistes i editorials. Aquesta nova premsa esportiva va néixer pràcticament a principis del segle vint amb el diari italià *La gazzetta dello sport* (any 1896) seguit de prop pel *Mundo Deportivo*, nascut només deu anys més tard, ambdós diaris encara en actiu.

L'èxit d'aquesta nova premsa esportiva va fer que les pàgines dedicades a esports s'anessin desmarcant de les de la resta del diari, dissenyant capçaleres especials per indicar les pàgines d'informació esportiva, fent de la fotografia un element clau, emprant suggerents titulars en una mida enorme i, sovint, l'ús del sensacionalisme. Si s'analitzen les portades d'un diari generalista i la d'un diari esportiu en podem veure fàcilment les diferències tipogràfiques i d'estructura d'un i altre:

DIARIS GENERALISTES:

DIARIS ESPORTIUS:

(Portades dels diaris "El Periódico", "La Vanguardia", "Marca" i "Mundo Deportivo", totes quatre del dia 21 de juliol '09)

També és molt palpable la dedicació gairebé exclusiva a un sol esport, com per exemple, a casa nostra, el futbol, conegut com "l'esport rei". I no només això, sinó que, en el cas d'Espanya, hi ha diaris esportius focalitzats en un sol equip.

En aquest tipus de diaris es fa evident la bipolarització del futbol centrada en els dos grans equips de Primera Divisió: el Futbol Club Barcelona i el Reial Madrid. Això fa que la premsa esportiva tingui una àmplia oferta al nostre país, amb els diaris *Sport* (el lema del qual és, precisament, "sempre amb el Barça") i *Mundo Deportivo*, dedicats principalment a les novetats de l'equip blaugrana, mentre que els diaris *As* i *Marca* se centren sobretot en l'actualitat madridista, sense oblidar-nos d'altres publicacions com ara *El 9 Esportiu*.

En canvi, a la resta de països europeus es poden comptar amb els dits d'una mà els diaris exclusivament dedicats a l'esport. A Itàlia, la reina de la premsa esportiva és *La gazzeta dello sport*, mencionada anteriorment, tot i que també n'existeixen d'altres com *Il corriere dello sport* o *Tuttosport*. Cal recordar, però, que *La gazzeta* és un diari milanès i que els dos principals equips de la lliga italiana són, precisament, l'AC Milan i l'Inter de Milà, a part d'altres equips

il·lustres com la Juventus de Torí. A França, l'única publicació esportiva destaca és *L'Équipe*, mentre que també podem trobar la *Sports Illustrated* als Estats Units. El Regne Unit també té el seu diari esportiu, *Sporting Life*, però no té la mateixa rellevància en temes d'esport com ara el *Times* o *The Daily Telegraph*, diaris generalistes.

La premsa esportiva, malauradament, es caracteritza també per la manca de contrast de les seves notícies, molt sovint també influïdes pel component ideològic que posseeix cadascun dels diaris esportius o per la *necessitat* del diari de posseir una exclusiva. Un exemple molt clar i alhora recent d'això és la presentació del mediàtic jugador del Reial Madrid Cristiano Ronaldo, a principis del mes de juliol de 2009. Segons el diari madridista *Marca*, 90.000 persones es van congregar a l'Estadi Santiago Bernabéu per a donar la benvinguda al *crack* portuguès, mentre que, segons el *Mundo Deportivo*, hi van assistir unes 75.000. Moltes vegades, a més, la informació es basa també en especulacions fetes per d'altres diaris o declaracions que cada publicació interpreta segons la seva tendència ideològica.

2. RÀDIO

A partir dels anys 30, les emissores de ràdio, veient la popularitat que havia agafat la premsa escrita de temàtica esportiva, van aprofitar les característiques que donava aquest mitjà de comunicació (la rapidesa i instantaneïtat en el missatge) per incorporar a les seves graelles de promoció diferents programes de temàtica esportiva, cosa que va suposar un increment de l'audiència i, per tant, de l'atracció de la publicitat d'altres empreses a les diferents emissores de ràdio.

Com que la ràdio es tractava d'un mitjà diferent a l'imprès, la manera d'oferir la notícia esportiva també va adquirir uns paràmetres

diferents. Als inicis de la comunicació esportiva radiofònica, es contractava a esportistes retirats o antics campions en d'altres disciplines esportives o de periodistes que compaginaven les seves col·laboracions en premsa escrita amb la ràdio. L'audiència en les retransmissions esportives augmentava cada cop més, i això va requerir que els periodistes s'especialitzessin en aquests tipus d'informació.

Segons una enquesta feta per l'AIMC (Asociación para la Investigación de Medios de Comunicación), al novembre de l'any 2007 la ràdio era el segon mitjà més seguit al dia amb un 55%, només superada per la televisió amb un 88,7% d'espectadors/dia. Això és possible, en gran part, perquè podem escoltar la ràdio des de diversos formats (MP3, des del mòbil, on-line...)

Catalunya té una forta tradició quant a la ràdio esportiva, amb Joaquim Maria Puyal (Radio Barcelona, posteriorment Catalunya Ràdio) com a gran referent. A més, des de l'any 2000 amb el naixement de Rac 1, també s'hi poden escoltar les retransmissions esportives en català en aquesta altra emissora, amb Josep Maria Pou (partits del FC Barcelona), Eduard de Batlle (partits del RCD Espanyol) i Marc Mundet (bàsquet) al capdavant. Des de 2007, l'emissora Ona FM també es pot incloure dins l'oferta de transmissions en català, amb les transmissions de Lluís Flaquer i Edu Polo en futbol, i Xavier Saisó en matèria poliesportiva.

3. TELEVISIÓ

Sempre hi ha hagut una afinitat molt especial entre els mitjans de comunicació i l'esport, des que els periodistes i locutors embellien les competicions esportives mitjançant l'ús de metàfores, llenguatge

suggerent amb un freqüent ús d'hipèrboles, i la creació d'herois esportius amb una fama equiparable a la d'actors de cinema.

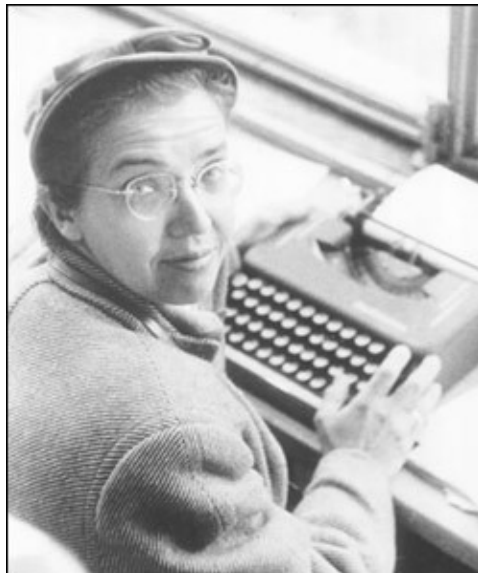
Aquesta relació entre premsa i esport es va accentuar a partir dels anys cinquanta, gràcies a les primeres emissions de Televisió Espanyola, de manera que ara és difícil trobar una cadena de televisió que no inclogui en la seva graella retransmissions esportives o espais de debat (normalment patrocinats per firmes importants), i fins i tot els calendaris de competicions esportives s'adapten a les necessitats de les programacions televisives amb la finalitat d'obtenir un nombre important d'audiència.

Els avenços en la televisió digital i la possibilitat de retransmetre els partits en alta definició (HD) ha fet que l'espectacularitat de la retransmissió esportiva creixi encara més. Miguel de Moragas fins i tot parla de la "telenovel·lització de l'esport"¹, amb l'ús de càmeres lentes, 'travellings' (càmeres mòbils) a les bandes dels terrenys de joc, plans cenitals (des d'amunt)...

Dins l'equip de retransmissions hi ha sempre el narrador de les competicions a la cabina de comentaristes, que acostuma a ser un periodista amb experiència i influent al públic (com ara Pere Escobar i Bernat Soler a TV3), sol ser acompanyat d'algun personatge del món esportiu retirat (o lesionat) que s'encarrega de l'anàlisi tècnica, com els casos d'Ángel Nieto i Álex Crivillé al motociclisme de TVE, i sempre hi ha un o dos periodistes a peu de pista que s'encarreguen també de les entrevistes a la zona mixta amb els esportistes.

¹ *Deporte y medios de comunicación*, Miguel de Moragas (*Telos*, núm.38, juny-agost de 1994).

Inicis de la dona al periodisme esportiu

"Només quan les dones comencen a sentir-se com a casa seva sobre aquesta terra, veiem aparèixer una Rosa de Luxemburg, una 'madame' Curie. Demostren que no és la inferioritat de les dones allò que determina la seva insignificança històrica: la seva insignificança històrica les condemna a la inferioritat."

Simone de Beauvoir (París, 1908-1986)
Filòsofa i escriptora francesa.

2. LA HISTÒRIA DE LA DONA AL PERIODISME ESPORTIU

2.1 ELS INICIS AL MÓN: ELS ESTATS UNITS

Al contrari del que s'acostuma a pensar, la iniciació de la dona en el sector del periodisme esportiu no és un fenomen tan recent com ens podem imaginar. Aquesta aventura va començar quan **Maria 'Midy' Morgan** es va convertir en la primera dona en escriure sobre esports amb els seus articles referents al món de l'equitació per al diari *The New York Times* l'any 1869. Un altre exemple és el de **Sadie Kneller Miller**, que escrigué sobre l'equip de beisbol dels Oriols de la ciutat de Baltimore, a finals del segle XIX. En el cas de Kneller Miller podem veure un primer exemple de la poca acceptació de la dona dins aquest món, ja que amagava el seu nom sota les inicials SKM per a què no se sabés que era una dona la que escrivia aquells articles en el diari local *The Baltimore Telegram*.

Tot i això, va ser als anys vint quan les dones van començar a fer-se un lloc en aquest món quan, després de la Primera Guerra Mundial (i sobretot, durant el període de bonança econòmica mundial que la va seguir), els limitats drets de la dona van millorar substancialment i les va obrir les portes a les seccions d'esports dels diaris. **Margaret Goss**, del *The New York Herald-Tribune*, va començar l'any 1924 amb la que és considerada la primera columna esportiva publicada periòdicament i signada per una dona. Aquesta columna, anomenada *Women in sport* ("dones en l'esport"), tractava sobretot d'atletes femenines, i va ser publicada des del Març del 1924 fins al setembre

de 1925, quan va decidir deixar-la per a formar i mantenir la seva família.

Aquesta columna va durar relativament poc, però no per això té menys importància, ja que, fins aquell moment, tots els periodistes que escrivien regularment articles d'opinió sobre l'esport eren homes. A més a més, les notícies sobre dones esportistes havien estat relegades majoritàriament a les pàgines de societat, on els articles acostumaven a parlar sobre joves tennistes o genets femenines, i no en dones amb una condició física més treballada i pròpia d'esports com ara el rugby o el futbol. Goss, per aquest motiu, feia servir la seva columna com una plataforma per a defensar una major involucració de la dona en l'esport d'equip en una època en la qual aquestes activitats no eren "pròpies d'una dama".

Una altra protagonista important en aquesta història és **Lorena Hickok** que, tot i ser més coneguda per la seva suposada relació sentimental amb Eleanor Roosevelt i que la seva carrera com a periodista esportiva va ser també força curta, va convertir-se en la primera dona en cobrir un partit de futbol masculí, en un *match* de l'equip de la Universitat de Minnesota.

Però és **Mary Garber** (1916-2008) qui es considera la principal pionera entre les periodistes esportives. Garber va néixer a Nova York però va passar gran part de la seva infància a Winston-Salem, a l'Estat de Carolina del Nord. Tot i que les seves grans passions des de sempre van ser l'esport i el periodisme, va començar la seva carrera com a redactora a les pàgines de societat del diari local de Winston-Salem. La seva oportunitat d'entrar al món del periodisme esportiu va arribar l'any 1944 quan, a les acaballes de la Segona Guerra Mundial, els redactors d'esports del diari van haver d'allistar-se a la marina

nord-americana i van la escollir per a fer-ne la substitució, “no perquè tingués cap habilitat ni coneixement en esports, sinó perquè en aquella època tots els homes eren a la guerra i no hi havia altre remei”, com va dir Garber en una entrevista per a la *Washington Press Club Foundation* l’any 1990.

Evidentment, al llarg de la seva carrera, Mary Garber va patir una forta discriminació per ser una dona. Tenia prohibida l’entrada als vestuaris durant les entrevistes post-partit i l’obligaven a seure amb les dones dels jugadors mentre aquests feien les seves declaracions i no a la sala de premsa amb els altres periodistes. Organitzacions com ara la *Football Writers Association* van rebutjar durant anys la sol·licitud de Garber per unir-s’hi ja que no havien acceptat mai cap dona. Garber, en aquella mateixa entrevista, recordà especialment una anècdota de quan va començar a cobrir els partits del Winston-Salem Red Sox, l’equip de beisbol del seu poble: “vaig demanar a l’entrenador una còpia de l’alineació pel partit d’aquell dia i ell en seguida em va mirar despectivament. ‘Tu ets una periodista esportiva?’, i es va posar a riure”. En aquell mateix moment, Bill Haywood, un dels millors jugadors de l’equip, s’hi va apropar i va respondre amb un “sí, i n’és una de molt bona”. Garber va reconèixer que aquell entrenador no va tornar a riure’s d’ella mai més.

Va ser una decepció per a ella tornar al seu antic lloc de redactora d’articles de societat quan els reporters d’esports van tornar de la guerra, però no va rendir-se. Garber es dirigia una vegada i una altra al departament d’esports per a veure si la deixaven cobrir un partit o un altre, fins que l’any 1946 els va convèncer i va tornar a la redacció d’esports que no va deixar fins que va retirar-se. Durant trenta anys va ser l’única dona periodista esportiva de la seva regió. Garber va

retirar-se l'any 1986, però va continuar treballant a mitja jornada fins l'any 2002, acumulant així gairebé seixanta anys d'una carrera devota al món de l'esport. Ha estat guardonada amb més de 40 premis al llarg de la seva trajectòria, i entre ells destaca el premi Red Smith de l'associació d'editors de premsa esportiva, el més gran honor per a un periodista esportiu l'any 2005 i el seu ingrés al Saló de la Fama de la NSSA (l'Associació Nacional de Reporters i Redactors d'Esports) l'any 2008, pocs mesos abans de la seva mort, a l'edat de 92 anys.

Aquests són alguns dels pocs casos en què la dona s'ha pogut fer un lloc en el món de la premsa esportiva. El "punt d'inflexió" que va permetre la dona participar en el periodisme esportiu es va produir a partir dels anys setanta. Això es deu, en gran part, a una llei que va promulgar el president dels Estats Units, Richard Nixon, el 23 de juny de l'any 1972. Aquesta llei porta el nom de *Title IX* ("títol novè"), una llei federal que prohibeix que les escoles tractin als estudiants de manera diferent en base al seu sexe en les diferents activitats que promovia el govern central. La llei diu així:

"Cap persona als Estats Units, independentment del seu sexe, ha de ser exclosa de participar a, ser negada dels beneficis de, o ser subjecte de discriminació en cap programa d'educació o qualsevol activitat que rebi ajuda financera federal".

Aquesta llei tenia la intenció de ser aplicada en diverses "àrees clau", entre les quals destaquen l'accés a estudis superiors per part de la dona, l'educació per a dones embarassades o amb fills, ciències i

tecnologia, la ocupació i, com no, els esports. Moltes d'aquestes àrees clau han ajudat a que s'obris les portes a les dones nord-americanes que es volien dedicar al periodisme esportiu i, en conseqüència, a les dones periodistes d'arreu del món. Christine Brennan, una de les pioneres encara en actiu del periodisme esportiu en femení als Estats Units, opina que l'auge de la dona a la premsa esportiva és una conseqüència d'aquesta llei que permetia a les dones practicar qualsevol tipus d'esport: "si hi ha nenes que fan esport que a mesura que van creixent veuen que no arribaran a ser atletes professionals, moltes d'elles volen arribar a ser periodistes esportives".

Un altre avenç important va ser quan, a mitjans dels anys vuitanta, les lligues professionals dels quatre grans esports als Estats Units (la NHL, NFL, Major League Baseball i la NBA) van permetre a les dones periodistes accedir als vestuaris dels equips per a fer entrevistes, un acte molt corrent a l'Amèrica del Nord tot i que, fins fa amb prou feines vint anys, era una àrea exclusiva per a homes. És evident que molts esportistes s'hi van oposar i en un principi era molt freqüent per a una reportera sentir comentaris ofensius i sexistes, tot i que ja s'està normalitzant.

Gràcies a la creixent presència de la dona als mitjans de comunicació esportius a partir de la segona meitat dels anys setanta, l'any 1987 es va crear l'AWSM (*Association for Women in Sports Media*, Associació de Dones a la Premsa Esportiva). El principal objectiu d'aquesta fundació és el suport a les dones que treballen a la redacció, edició, transmissió i producció dels diferents mitjans de comunicació esportius, a més de les relacions públiques i caps de premsa d'altres equips professionals. L'associació actua des de diferents vies:

- Programes d'internament en què estudiants de periodisme que vulguin dedicar-se a la premsa esportiva són contractades com

a becàries a diferents mitjans de comunicació del país, alguns d'ells tan famosos com els diaris generalistes *The New York Times* o *The Washington Post*, la revista *Sports Illustrated* o fins i tot el canal de televisió d'esports *ESPN*.

- El *Mary Garber Award*, un premi que es dóna a les pioneres que han fet possible la integració de la dona al periodisme esportiu. Aquest premi s'atorga des de l'any 1999, en honor a la mencionada anteriorment Mary Garber. La primera premiada en va ser Lesley Visser, la primera dona en comentar i escriure sobre partits de la NFL.
- Convencions anuals que se celebren des de l'any 1988 per a recolzar-se les unes a les altres i conèixer-se millor entre elles, compartir anècdotes i avançar entre totes dins aquesta professió.

Unes quaranta dones interessades en el periodisme esportiu es van reunir a la primera convenció a Oakland, Califòrnia, l'any 1988. Actualment, més de 400 persones als Estats Units, entre estudiants de periodisme, redactores, editores d'esports, caps de relacions públiques i premsa d'equips professionals, etc., s'han unit a l'AWSM. Tot i això, no hi ha cap número ni cap percentatge segur sobre la quantitat de dones que treballen a mitjans de comunicació esportius. Un estudi de l'any 2006 de l'*Associated Press Sports Editors* detallava que, aproximadament, les dones representaven només un total del 12,6% del total, encara que estudis de la Penn State University situen aquest número al 25%. Les pioneres del periodisme esportiu als Estats Units no ho veuen tan negatiu tot i que els números segueixen sent baixos, ja que en vint anys es va passar d'un u o dos per cent fins aquest 12,6%. Al contrari que succeeix al nostre país, no és gaire comú veure a una dona en un programa de televisió esportiu;

en canvi, les periodistes esportives nord-americanes són més freqüents a les redaccions dels diaris.

La majoria d'aquestes dones que treballen a les retransmissions de televisió ho fan des de posició de peu de gespa. És en aquest lloc on s'estan obrint moltes portes per a la periodista esportiva i on hi troben bones possibilitats. En canvi, molt poques són a la cabina de comentaristes narrant partits, un camí al que la dona amb prou feines hi ha arribat.

El principal motiu d'aquest escàs nombre segons l'AWSM és que encara ara les periodistes esportives als Estats Units són discriminades; molt poques d'aquestes dones exerceixen el periodisme esportiu durant més de deu anys, fonamentalment per les obligacions familiars que les impedeixen fer grans viatges, i fins i tot per culpa dels editors d'esports als diferents diaris, que no se n'adonen de la "necessitat" de diversitat de gènere en aquest món i contracten amb més facilitat un home que no pas una dona.

2.2 LES PIONERES A ESPANYA I CATALUNYA

Fins ben bé a partir de la dècada dels setanta no es pot parlar de la incursió de la dona al periodisme esportiu, però sí que a partir dels anys quaranta, diverses pioneres al món de la premsa van ajudar a què la dona es fes un lloc a les redaccions de diaris esportius o com a reporteres a peu de gespa. De fet, n'hi havia que, ocasionalment, sí que escrivien cròniques esportives, però de manera ocasional. Es tractava, sobretot, d'intel·lectuals i d'escriptores de professió, ja que no hi havia cap dona que visqués directament del periodisme a principis dels anys vint, com ara l'escriptora **Carmen de Burgos**. És el cas, també, d'**Ana María Martínez Sagi** (1907-2000), una de les

primeres impulsores del feminisme a l'estat Espanyol. Martínez Sagi era cosina del jugador de futbol Emilio Sagi Barba, i primer va destacar com a esportista, especialment en llançament de javelina. Va exercir de cronista esportiva durant un temps, fins que el va deixar per a dedicar-se al periodisme cultural, a la crònica política i a escriure poesia.

La primera dona en viure del periodisme va ser **Josefina Carabias**, tot un referent per a les generacions posteriors de dones periodistes. Carabias ja va començar a destacar als anys trenta, quan el periodisme femení consistia en "reflectir la societat de moment" amb articles sobre els drets i interessos de la dona, i en un mitja d'expressió i de reivindicació a totes les desigualtats a les quals la dona estava sotmesa. Això va coincidir amb l'arribada de la segona república, que va suposar una modernització d'aquesta societat i una emancipació de la dona, gràcies a l'aprovació de la Constitució de la República espanyola de 1931 que assegurava la no discriminació de sexe. A Barcelona, a més, podíem comptar amb **María Luz Morales**, la primera directora d'un diari (*El hogar y la moda*, i posteriorment de *La Vanguardia*), i **Irene Polo**, una altra pionera del periodisme a Espanya.

Però just quan es començava a creure que les dones començaven a fer-se un lloc al periodisme, la Guerra Civil va esclatar i això va suposar l'arribada del règim franquista al govern d'Espanya. La *Sección Femenina*, la branca femenina de la Falange, rebutjava la imatge de la dona treballadora perquè en suposava el "desordre i masculinització", a més de ser considerada pels franquistes com "una altra modernitat de la república". Dins la *Sección Femenina* es van crear les *Escuelas del Hogar*, la finalitat de la qual era formar la "perfecta mestressa de casa".

Evidentment, aquest estereotip de dona submissa i dedicada exclusivament a la família els va impedir la possibilitat de practicar l'esport amb regularitat, i només podien practicar determinats esports durant l'Educació Física, els menys "virilitzadors", com ara la gimnàstica artística o la dansa, ja que s'adaptaven als dons típicament femenins: gràcia i bellesa. De fet, la Secció Femenina va prohibir l'atletisme a les dones fins al 1963, ja que tenien el risc "d'acabar-se convertint en homes".

Amb el canvi de bàndol que es va produir, es va crear la *Prensa del Movimiento*, que va contractar algunes dones periodistes per a fer pràctiques, mentre que les que ja s'havien consagrat en el sector (com Carabias) seguien escrivint els seus articles des de l'exili. Això requeria una autèntica passió per l'ofici, ja que la vida laboral era gairebé incompatible amb la vida familiar.

Tot i la implantació de la llei aperturista de Manuel Fraga, la *Ley de prensa e imprenta* l'any 1966, el procés de canvi va ser molt lent. La "lleï Fraga" pretenia millorar substancialment aquella situació de censura i manca de llibertat d'expressió, i de fet es van publicar nous diaris, però durant els temps de Fraga es van incoar més de 450 expedients contra la premsa.

Va ser a partir dels anys setanta quan **Mari Carmen Izquierdo**, una noia d'amb prou feines vint anys, va debutar als terrenys de futbol com a enviada del diari AS. Recorda que en aquells primers moments de la seva carrera es va sentir "com si fos un marcià acabat d'arribar a la terra". Només un any després va ingressar a *Televisión Española* presentant els programes esportius de la cadena. "La gent en un principi s'escandalitzava... a més, en aquella època només hi havia un sol canal de televisió al nostre país". Mari Carmen Izquierdo és considerada la primera periodista esportiva d'Espanya. "Van veure

[l'audiència] que, realment, allò que tenien al davant era una professional de la informació”.

Mari Carmen Izquierdo és la primera periodista esportiva a nivell nacional. Tot i això, a Biscaia, ja hi havia una altra periodista especialitzada en informació esportiva. **Sara Estévez** (“Sarita”), nascuda l’any 1925, començà a treballar amb vint anys com administrativa en una empresa, però uns anys després ho va deixar per fer-se periodista. Gran aficionada de l’Athletic de Bilbao, va estar durant molt anys escrivint els articles des del seu lloc a la llotja i publicant-los després amb un pseudònim, “Marathon”, missatger de la mitologia grega i nom masculí, ja que en aquells temps ninguna dona escrivia sobre futbol. Aquestes cròniques agradaven molt a la gent del carrer ja que utilitzaven un estil molt popular, sense llenguatge exageradament rigorós. Això va fer que, quan va descobrir-se que qui hi havia darrere aquells articles era una dona, Estévez es guanyés el respecte tant del públic com dels aficionats.

El paper de les dones a la premsa seguia creixent: un article titulat “*Auge de la mujer en el periodismo femenino español*” (publicat per **Mary G. Santa Eulalia** a la “Hoja del lunes” l’any 1973) afirmava que al diari esportiu *Marca* ja hi havia dues dones a la redacció. **Mercedes Milá** també es va convertir en una de les pioneres del periodisme esportiu quan va començar a treballar com a redactora d’esports a la revista *Don Balón*, de la qual van ser molt populars les entrevistes que va fer a ídols del món del motor com Niki Lauda o a Ángel Nieto (ANNEX 1). Va estar quatre anys a la redacció de *Don Balón* i també al programa *Polideportivo* de TVE, fins l’any 1978. Milá s’ha dedicat al llarg tota la seva trajectòria com a entrevistadora, reportera i presentadora, i en matèria esportiva ha entrevistat a personatges com Johann Cruyff (va suposar el seu debat a la televisió i va ser primera dona a aconseguir una entrevista amb l’ex jugador i entrenador holandès) i Josep Lluís Núñez.

Olga Viza ha estat una altra de les que ha obert moltes portes al periodisme, en l'àmbit poliesportiu. Ha dedicat molts anys de la seva llarga trajectòria a la premsa esportiva, primer com a presentadora dels programes esportius *Polideportivo* i *Estadio 2* des de l'any 1978 fins el 1992, quan va fitxar per Antena 3. Al llarg de la seva carrera, ha cobert sis Jocs Olímpics (amb un paper destacat als de Barcelona'92), tres campionats del món de futbol, moltes proves del campionat del món de motociclisme i de Fórmula 1, i torneigs de gimnàstica, tennis i golf. Posteriorment, es va dedicar a la informació generalista.

María Escario, una de les periodistes esportives amb més renom en l'actualitat, va començar l'any 1985 a Televisión Española. Va presentar programes com *Estudio Estadio* o *Estadio 2*, i finalment, va consolidar la seva llarga trajectòria com a presentadora d'esports als telediaris, cobrint, a més, nombrosos jocs olímpics i d'altres competicions a nivell poliesportiu. De Televisión Española també han sortit grans periodistes del món de l'esport com **Paloma del Río**, periodista especialitzada en esports com ara la gimnàstica rítmica o el patinatge artístic, **Elena Sánchez** o **Elena Jiménez**, la veu femenina del bàsquet a TVE.

Les ciutats de Madrid i Barcelona han estat les dues on més s'ha desenvolupat el paper de la periodista esportiva a Espanya. A més d'Olga Viza i Mercedes Milá, dues de les grans pioneres del periodisme esportiu a Catalunya, hi ha d'altres que han dedicat la major part de la seva carrera al periodisme esportiu en català. És el cas de les veteranes Isabel Bosch i Imma Pedemonte. La primera d'elles, ex atleta, és considerada la primera dona dins la premsa esportiva catalana, forjant-se primer a la ràdio (Radio Barcelona-Cadena SER) i després sent la presentadora d'esports dins del primer equip d'informatius de TV3 quan es va fundar, a principis dels anys 80. Va debutar en televisió a l'abril de 1984 com a presentadora dels

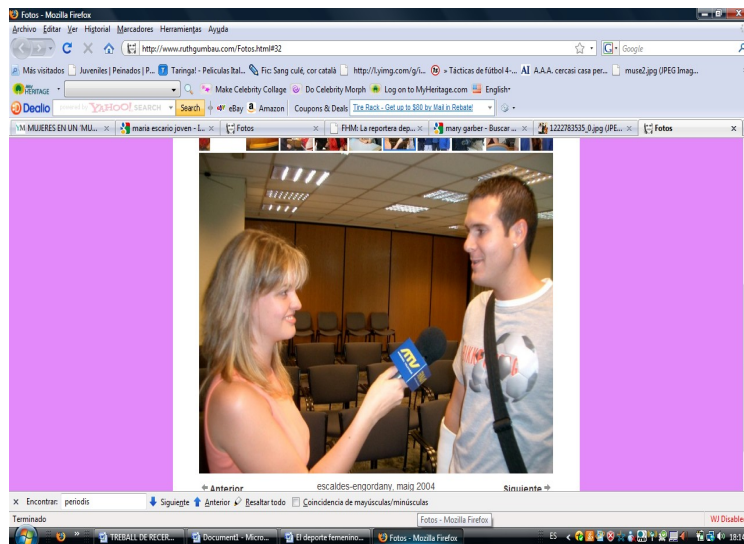
esports al Telenotícies Migdia. Pedemonte s'encarregava de la mateixa secció en l'edició del vespre, tot i que els seus inicis van ser al diari esportiu *Dicen...*, on tenia la seva pròpia secció, "La chica del *Dicen...*". "Normalment tot eren facilitats, però el fet de ser dona també podia portar-te a situacions complicades, perquè com érem poques noies periodistes, alguns esportistes interpretaven malament la relació periodista-esportista, i de vegades es creien amb dret a alguna cosa més", diu Imma Pedemonte sobre els inicis de la seva carrera. "Sempre hi havia qui considerava que la dona no podia entendre de futbol ni d'esport". També cal destacar **Cristina Cubero**, que ha dedicat la seva carrera a la premsa escrita, des dels 17 anys (concretament a *El Mundo Deportivo*), però que ha estat també la primera periodista esportiva espanyola a participar als típics programes de debat futbolístic.

TV3 ha estat des de sempre molt involucrada en les retransmissions esportives. Aquest lligam es va enfortir encara més a principis dels anys noranta, quan la pròpia Imma Pedemonte va encarregar-se de les transmissions de la lliga d'hoquei patins. Una altra de les cares de la programació esportiva a mitjans dels anys noranta és Elsa Anka, que abans de presentar el *Pilotes fora* (programa d'humor de TV3 al 1995) ja va participar en un programa esportiu de Telemadrid, *El Friqui*. Una altra de les grans aportacions de TV3 en el món de l'esport ha estat el programa *Zona de ball* (any 2001), un programa dedicat als balls de saló presentat per les mateixes Pedemonte i Bosch.

Pilar Calvo, una altra de les pioneres en el periodisme esportiu en català, va començar també a la premsa escrita, debutant al diari *Sport* cap a l'any 1983. Ha dedicat la seva carrera, especialment, a la informació sobre el Barça: va estar durant tretze anys a Catalunya Ràdio, juntament amb Joaquim Maria Puyal, i posteriorment nou anys a Televisió de Catalunya presentant informatius i d'altres programes

de debat sobre l'actualitat blaugrana, com ara el *Gol a gol* (1999-2001) o *L'entorn*, al late-night. A més, ha estat de les poques dones periodistes que han participat en debats sobre temàtica esportiva, a part de Cristina Cubero o Rut Vilar.

Situació actual de la periodista esportiva a Espanya

"L'estat actual del món exigeix que les dones es tornin menys modestes i somiïn, facin plans, actuïn, s'arrisquin en major escala".

Charlotte Bunch (Carolina del Nord, 1944)
Teòrica i activista femenina nord-americana.

3. SITUACIÓ ACTUAL DE LA PERIODISTA ESPORTIVA A ESPANYA

Espanya es troba en una bona posició respecte a la igualtat de la dona a la premsa esportiva. Actualment, es creu que un 25% aproximat de periodistes esportius en són dones. A més, tots els mitjans de comunicació importants a nivell autonòmic i nacional:

- Entre un 15 i 20% dels membres de la redacció d'esports de Televisió de Catalunya són dones². És l'exemple de les veteranes Isabel Bosch, Imma Pedemonte, Raquel Mateos, Marta Bosch, Imma Casares, Laia Ferrer o Tabatha Valls.
- **Televisión Española** és la cadena de televisió amb més presència femenina a Espanya. Les grans pioneres del periodisme esportiu es van forjar en aquesta cadena i, a més de María Escario, s'hi poden trobar moltes altres cares, com les d'Izaskun Ruiz, Àfrica de Miquel, Silvia Barba, Paloma del Río, Noemí Mancebo, Ana Cobos, Virtudes Fernández, Elena Jiménez, Rosana Romero, Lourdes García Campos, Marta Solano, Ainhoa Arbizu, Eva Aguilera o Desirée Ndjambo.
- Sara Carbonero s'ha convertit en un dels rostres més populars del periodisme esportiu, gràcies a **Telecinco**.
- Els informatius d'esports d'**Antena 3** estan presentats per Pilar Galán (a la franja del migdia), i per Mónica Martínez al vespre, així com la reportera Eva Turégano.

² Font oral: Imma Pedemonte.

- Susana Guasch i Nira Juanco formen part dels equips de retransmissions a **LaSexta** (futbol i fórmula 1, respectivament), i Sandra Sabatés és una de les presentadores de *LaSexta Deportes*.
- Tots els canals de televisió a nivell autonòmic, a més de TV3, tenen, mínim, una dona dins les seves redaccions d'esports, com ara Cristina Bea (LP TeVa, Comunitat Valenciana), Susana Remohí (Canal 9, Comunitat Valenciana), Chus Galán (TeleMadrid), Mercè Valero (IB3, Illes Balears), Noemí Núñez (Aragón Televisión), Loreto Matilla (TPA, Astúries), així com en d'altres canals més minoritaris, com **Intereconomía TV**, on Irene Junquera és presentadora i reportera per al programa *Punto Pelota*.
- A **Cadena SER**, Laura Martínez o María Bretones, així com Sònia Ribó, Marta Pàmias o Andrea Cabrera a **Ona FM**, emissora afiliada a la SER.
- Sònia Gelmà s'encarrega de la informació del Barça a **RAC 1**, i Marta Carreras fa les transmissions a peu de gespa a *La transmissió d'en Puyal* a **Catalunya Ràdio**.
- Hi ha moltes dones que treballen en premsa escrita, però de totes aquestes, només unes poques acostumen a firmar les seves cròniques. Entre elles, la pionera Cristina Cubero (**El Mundo Deportivo**), Rut Vilar (**Público**), Gemma Herrero (**Marca**), Carmen Colino (**As**), Henar Andrés (**El Mundo**), i Ma Jesús Luengo (**As**), Lola Hernández (**Marca**), o d'altres com Yanela Clavo i Yolanda Santander (**Marca.com**), tot i que sí que és cert que tots els diaris esportius tenen una mitjana de quatre o cinc dones a les seves redaccions.

- A més a més, els canals temàtics esportius han obert moltes portes a les dones: la majoria de periodistes esportives més reconegudes als Estats Units i a Europa s'han forjat en aquest tipus de canals, de l'estil **ESPN** o **Eurosport**. Moltes de les periodistes anomenades anteriorment han començat la seva carrera a mitjans com ara **Radio Marca** o **Real Madrid Televisión**. Fins i tot, a **Barça TV** la majoria d'espais estan presentats per dones, com ara Miriam Nadal (*Infopenyes*), Àngels Prieto (*Històries del Camp Nou*), Anna Segura (*Temps de joc*), Laura Aparicio (*Barça Notícies*), i Sandra Sarmiento, encarregada de la zona mixta i les retransmissions a peu de gespa.

A part dels mitjans de comunicació, les dones també comencen a fer-se un lloc a entitats esportives. És el cas de Nuria Barba i María Jesús Lopez Carbonell (representants de comunicació del club Atlético de Madrid), Luz Monzón (cap de premsa del Getafe FC) o de María José Botella (cap de premsa de la escuderia del mundial de motociclisme de l'ex-pilot Jorge Martínez Aspar). Fins i tot, ja hi ha algunes dones que encapçalen algunes associacions de caràcter esportiu com, per exemple, una de les grans pioneres al periodisme esportiu Mari Carmen Izquierdo, que és la presidenta de la *Asociación Española de Prensa Deportiva*. Dins les associacions a nivell provincial i autonòmic dedicades a la premsa esportiva, també s'hi troben altres dones en càrrecs importants, com ara Lorena Madariaga (Àlaba), Carmen Menéndez (Astúries), Yolanda Peris (Castelló), Rafaela Durán (Huelva) i Sofía Martín Aizpun (a Madrid).

En el gràfic que hi ha a continuació, es pot comprovar la tendència que hi ha a que s'assignin càrrecs majoritàriament de presentadora a les periodistes esportives que hi ha actualment (en alguns casos, s'hi ha assignat més d'un càrrec, segons la versatilitat de la periodista). Gairebé el 60 d'aquestes periodistes es dediquen, majoritàriament, a

feines com ara la presentació d'espais informatius o d'actualitat esportiva a televisió, així com les retransmissions a peu de camp.

També hi ha un nombre important de redactores i reporteres a ràdio i televisió, així com el nombre de periodistes que treballen en premsa escrita. Finalment, trobem unes poques dones ocupant càrrecs de comunicació i premsa a entitats esportives, així com un grup molt reduït de dones que s'encarreguen de la narració de competicions, la majoria de les quals es tracta d'esports tradicionalment "femenins", o d'altres minoritaris i, normalment, només van a càrrec de les periodistes veteranes.

Això pot fer plantejar més d'una qüestió: aquesta presència tan alta de periodistes esportives davant de les càmeres ve influïda per l'atractiu o la presència física de les presentadores? Tot i que hi ha diferència d'opinions en aquest tema, la majoria estan d'acord en què una bona aparença sempre ajuda. La presidenta de la *Asociación Española de Prensa Deportiva*, Mari Carmen Izquierdo, opina el mateix, tot i que matisa que "tot periodista, sigui home o dona, ha de tenir una bona presència, saber parlar i, sobretot, demostrar professionalitat".

D'altra banda, segons Imma Pedemonte sí que es té en compte i, en ocasions, massa i tot: "evidentment, a la televisió no sentim el que diu la periodista, sinó que també la veiem, i la imatge és important, però quan surt un home no gaire guapo, no ens plantejem que li falta bellesa, sinó que valorem el que està dient i com treballa". La majoria d'aquesta nova generació de periodistes no superen la trentena d'anys, per tant, és més fàcil que l'audiència s'hi fixi en aquest aspecte. Susana Guasch, una de les protagonistes d'aquesta nova onada de joves periodistes esportives, també hi està d'acord: "normalment, sempre veuràs noies més o menys maques a la petita

pantalla però, en canvi, veus homes lletjos, alts, baixos, grassos, prims... en canvi, a una dona sovint la jutgen pel físic masculí i no pel que valen (...) Nosaltres som periodistes, i no pas busts que parlen”.

El que està clar és que l'audiència (especialment masculina), tot i acceptar la presència d'aquestes dones, segueixen jutjant-les per l'aspecte físic. En la majoria de *blogs* i d'altres xarxes socials a internet, és molt normal fer al·lusions a la bellesa d'aquestes periodistes quan se'n parla d'elles, i no pas a la seva professionalitat. Aquesta tendència, que pot esdevenir contraproductiu per a la credibilitat d'aquestes periodistes, s'ha accentuat amb la publicació de rànquings de les periodistes esportives més atractives del món, com ara els publicats pel diari britànic *The Sun* o la revista nord-americana *FHM*, aquest últim, amb dues espanyoles dins el Top 5.

D'altra banda, els esports de motor han estat els primers esports tradicionalment masculins que han incorporat dones a les seves retransmissions (Olga Viza i Cristina Villanueva, entre d'altres), seguits del bàsquet, tennis, i del futbol. La presència de cares femenines joves a peu de pista pot fer pensar que pot ajudar de cara a les entrevistes amb els esportistes, i que pot proporcionar una major accessibilitat. “Pot ser que sí que ajudi, sobretot si la noia és més atractiva o aconsegueix cridar-li l'atenció”, segons Mari Carmen Izquierdo, però afegeix que tot forma part de la competència entre mitjans de comunicació, que és molt dura. Imma Pedemonte, a més, deixa clar que a TV3 també s'ha caigut en aquest parany, amb la inclusió de Laia Ferrer a les retransmissions de Fórmula 1: “no és important si ella sap més o menys de motor, sinó si pot acostar-se més a Alonso i aconseguir més informació pel fet de ser noia”. La pròpia Laia Ferrer ho nega: “al contrari. De vegades, si el noi és tímid encara li fa més vergonya que l'entrevisti una dona”.

Tanmateix, a la Copa Confederacions de futbol de l'estiu de 2009, Sara Carbonero (Telecinco) va ser l'única periodista que va poder entrevistar en directe el davanter de la selecció espanyola David Villa. Susana Guasch, que també viu aquestes situacions en primera persona, no n'està tan segura: "si fos així, faria les entrevistes post-partit molt més tranquil·la", encara que reconeix, com Laia Ferrer, que amb una dona no acostumen a ser maleducats.

Encara hi ha alguns casos en què la periodista esportiva és discriminada pel seu sexe, però es dona només en comptades ocasions. Per a Imma Pedemonte, Samuel Eto'o n'és una bona mostra actual: "masclista i impresentable. El fet que es dirigeixi a les dones periodistes com *cariño*, etc., diu molt d'ell". També cal mencionar el cas de Laura Martínez (Cadena SER), quan va rebre un comentari sexista per part de José Ramón de la Morena (*El Larguero*) quan, després d'entrevistar alguns dels jugadors del Barça, va parlar de "los tacones y el vestido ajustadico" de la periodista. De totes maneres, aquestes dones ja no se senten discriminades ni per l'audiència, ni pels seus companys, ni per l'esportista.

Un dels principals inconvenients de ser periodista esportiva és el fet que costa conciliar la vida personal amb la professional. Tot i això, la majoria d'aquestes dones periodistes coincideixen en què aquest fet no els afecta tant, en gran part perquè són encara joves i no estan tan lligades a la vida familiar. En gran part, és per aquesta raó que moltes dones que comencen treballant en premsa esportiva ho acaben deixant en menys de deu anys, segons estudis fets per l'AWSM i per la pionera Marie Hardin. De tota manera, segons Susana Guasch, "sacrifiques algunes coses, però aquesta feina te'n dona d'altres i la majoria, experiències increïbles".

Tanmateix, les periodistes esportives sí que coincideixen en els esforços que s'han de fer per obtenir la mateixa credibilitat que un home: "Els nois pel sol fet de ser nois ja és dona per fet que saben d'esports", tal i com diu Laia Ferrer, i afegeix que una noia en un món d'homes ha de demostrar molt més per tenir credibilitat. "Has d'estar lluitant constantment perquè l'audiència no et vegi com la típica *mujer florero*". Per altra banda, Susana Guasch creu que no hi ha res a demostrar: "si estem allà, és per alguna cosa".

Finalment, tal i com s'ha dit abans, la gran assignatura pendent de la dona com a periodista esportiva és la del paper de la narració en retransmissions esportives: després d'Ana María Romero, la primera dona en fer una retransmissió d'un partit de futbol masculí, han estat molt poques les que han seguit els seus passos. Això es deu a què encara hi ha molts estereotips a trencar: els homes canten els gols sense cap por a perdre el seny i, en canvi, a una dona se li podria titllar d'escandalosa i de mal educada de seguida.

L'altre camp gairebé inexplorat per la periodista esportiva és el dels famosos "debats galliner", molt populars en diverses emissores de televisió i programes de ràdio. En aquests espais, on s'hi fa un anàlisi força exhaustiu del que dona de si mateix el dia a dia en l'esport, requereix de professionals del periodisme esportiu amb un altíssim grau de coneixement de la disciplina esportiva i, actualment, només poques dones, com Cristina Cubero, Rut Vilar o Pilar Calvo, s'han atrevit a participar en aquests programes, que a vegades representa també un cara a cara amb d'altres periodistes esportius masculins.

Factors que han condicionat la presència de la dona en mitjans esportius

"Ser dona és fascinant, constitueix una aventura que requereix una considerable valentia, és un repte que no arriba mai a avorrir."

Oriana Fallaci (Florència, 1929-2006)
Periodista i escriptora italiana.

4. FACTORS QUE HAN CONDICIONAT LA PRESÈNCIA DE LA DONA ALS MITJANS ESPORTIUS

4.1 LA DONA COM A ESPORTISTA

Tot i la creixent incorporació de la dona a l'esport, encara es veu l'esport femení com una afició més o com un acte de salut i recreació, on la dona pot evadir-se de les seves obligacions quotidianes. L'esport d'alt rendiment queda reservat per una petita minoria de dones que han sabut enfrontar-se a les dificultats socials que la seva pràctica suposa.

En el cas del futbol, l'esport "rei" a casa nostra, el Comitè Nacional de Futbol Femení compta amb més de cinquanta equips a la Primera Divisió Nacional, amb un total de gairebé 11.000 llicències de dones futbolistes professionals. Aquestes dones comencen a practicar el futbol a l'edat de 14 anys aproximadament, i la majoria d'elles compten entre 19 i 31 anys.

El sou d'aquestes esportistes amb prou feines arriba als 30.000 € l'any, una xifra molt allunyada dels sous que cobren la majoria d'esportistes masculins d'alt nivell. De tota Espanya, les comunitats autònomes que compten amb més dones esportistes són Astúries, Catalunya i Madrid. El Comitè Nacional de Futbol Femení planteja els quatre principals problemes pels quals la dona esportista està menys valorada:

- L'escàs interès dels grans clubs en les seccions femenines. De tots els equips de la Primera Divisió de la lliga de futbol

professional masculina a la temporada 2004, només un 7,2% tenien equip femení.

- La manca de suport comercial que reben.
- Falta d'atenció dels mitjans de comunicació. Es compta que, aproximadament, l'esport femení té un total de 800.000 espectadors l'any (dades de l'any 2004), una xifra que té molt poc a veure amb les audiències de la majoria d'esports masculins.
- La necessitat de superar prejudicis socials. La dona esportista sempre ha hagut de viure amb tres mites que han perjudicat la seva incursió a la pràctica esportiva:
 - L'activitat física "masculinitza" les dones.
 - La pràctica esportiva és perillosa per a la salut de les dones.
 - Les dones no tenen interès en la pràctica esportiva, i si la tenen, no ho fan de manera que pugui ser presa seriosament.

No només les esportistes com a jugadores tenen problemes per a integrar-se a l'esport d'alta competició: fins als anys 70 no van sorgir les primeres entrenadores, amb Pilar Vargas sent-ne la primera en obtenir el títol, tot i que la enorme majoria en segueixen sent homes, tant en seccions femenines com masculines. El mateix succeeix en cas de les dones àrbitres que, en cas de discussió amb jugadors/es, s'acostumen a propagar insults en contra de la dignitat femenina.

El pedagog i historiador francès Pierre de Coubertin, un dels personatges que més ha contribuït a la normativa esportiva, deia que "les dones només tenen una funció en l'esport: coronar el vencedor amb les guirnaldes del triomf". Coubertin va viure a mitjans del segle

XIX i principis del XX, tot i que encara existeixen nombrosos prejudicis i estereotips sexistes.

El morfotip masculí està caracteritzat per la força, la potència, la resistència i la velocitat; mentre que el femení destaca en flexibilitat, expressivitat, gràcia, ritme... tot i que la incorporació de la dona en els estudis de Ciències de l'activitat física i l'esport ha suposat també una revolució actitudinal dels drets femenins davant l'esport.

4.2 LA DONA COM A CONSUMIDORA DE L'ESPECTACLE DE L'ESPORT

Ja fa temps que la dona participa en activitats esportives de tot tipus, però la dona aficionada i espectadora del futbol es un fenomen contemporani. La presència de les dones com a espectadores dels esdeveniments esportius a Espanya ha estat creixent notablement durant els últims anys, i aquest auge ha viscut tres grans etapes durant l'últim segle:

1. Del segle XIX al 1939:

És a mitjans del segle XIX quan la dona comença a acudir als estadis d'esports, per a presenciar l'espectacle esportiu o passar una estona d'oci amb la parella. La majoria d'aquell públic pertanyia a l'alta societat, àmbits diplomàtics, industrials i comercials. L'edat mitjana d'aquest públic oscil·lava entre els 10 i els 29 anys.

2. Del 1939 al 1982:

En aquests gairebé cinquanta anys, l'esport comença a adquirir la seva rellevància com a element fonamental en la cultura de

masses. Es converteix en un espectacle en família fins que les obligacions familiars o la maternitat impedeixen a la dona de ser-ne participants. Comprenia un perfil de dones des dels 10 als 54 anys, la majoria de les quals passen d'un perfil d'alta societat a estudiants, dones de casa, o treballadores en una oficina.

3. A partir del 1982:

Es produeix l'auge definitiu de la dona com a espectadora. Això s'aconsegueix, en bona part, gràcies als mundials de futbol de 1982 celebrats al nostre país. Les dones comencen a veure l'esport com un món que desprèn emocions al límit, fins al punt que comencen a sorgir les primeres penyes femenines d'equips. L'espectacle esportiu es converteix en sinònim d'alliberar passions, forjar identitats, desfogar les penes. De fet, a meitat dels anys 90, un 15% dels consumidors de premsa esportiva ja eren dones.

A partir d'aquestes dades es pot veure que és precisament a partir dels anys vuitanta, quan es produeix aquest auge de la dona com a aficionada a l'esport, és quan comencen a aparèixer les primeres pioneres del periodisme esportiu, per tant és un important factor a tenir en compte. El consum de l'espectacle i la premsa esportiva per part de la dona creix per moments, i s'estima que un 23% del total de socis del Futbol Club Barcelona en són dones; per tant, el Barça és l'entitat esportiva amb més aficionades, amb unes 30.000 sòcies aproximadament. A la dècada dels noranta també va començar a formar-se un nou tipus d'informació al periodisme esportiu: aquest nou públic femení ja no només s'interessava per la vessant més tècnica de l'esport, sinó que també es duia a terme altres variants de la informació, com ara el comportament dels jugadors, la seva vida

privada... com diu la periodista Carmen Menéndez, "és un estil de vida associat a una societat moderna"³.

Tal i com es parlava a principi del treball, el llenguatge esportiu audiovisual s'utilitza un llenguatge molt informal amb metàfores prou suggerents, molt sovint sexistes: encara ara s'associa el bon joc i la duresa amb els valors masculins, o l'ús constant d'estereotips tant en esport masculí com el femení. Per altra banda, es calcula que l'audiència femenina de la ràdio esportiva nocturna arriba als 2,5 milions d'oients diaris. Això ha fet que a les locucions esportives es tingués molt més en compte el tipus de llenguatge utilitzat, que aquest fos el menys sexista possible: abans era molt comú escoltar que un equip "ha jugat com senyoretetes" o que "semblava un equip de nenes".

³ *El periodismo deportivo*, Carmen Menéndez. Idioma y deporte [en línia]. 15 de març, 2008.

4.3 LA DONA COM A PERIODISTA

Tot i que els primers diaris espanyols van començar a publicar-se a mitjans del segle XIX, la primera dona no va arribar a les redaccions d'aquests fins a principis del segle XX, amb noms il·lustres com Carmen de Burgos o Josefina Carabias. Ha estat als anys setanta i vuitanta quan la dona ha s'ha anat fent un lloc a les universitats i, en conseqüència, als estudis de periodisme. De fet, en l'actualitat, la majoria d'alumnes a les facultats de comunicació són dones, i és molt normal veure-les presentant espais, com a reporteress o enviades especials. Tot i això, encara es creu que hi ha camí per recórrer. Un estudi realitzat per María del Mar Blanco (Universidad San Pablo-CEU), revela que hi ha molta diferència quant a llocs directius d'empreses d'informació es tracta. En aquesta taula⁴ s'analitza la presència de llocs directius ocupats per dones a les grans empreses de comunicació espanyoles:

<u>Grups de comunicació</u>	<u>Llocs directius ocupats per dones</u>	<u>%</u>
Telefónica de Contenidos	---	0%
Grupo PRISA	3	17%
Sogecable	---	0%
Grupo RTVE	2	7'14%
Vocento	2	8,3%
Grupo Zeta	---	0%
Grupo Godó	3	8,3%

Un altre estudi de l'*Instituto de la Mujer* diu que un 94% dels mitjans de comunicació espanyols estan dirigits per homes. Cal tenir en

⁴ *La mujer en los grupos de comunicación: ausencias significativas*, María del Mar Blanco Leal (Universidad San Pablo-CEU de Madrid), any 2005.

compte, però, que el fenomen de la dona al periodisme és relativament recent, ja que fa poques dècades que va començar a normalitzar-se. En els últims deu anys, 30.000 estudiants s'han llicenciat en Periodisme (o l'antiga carrera de Ciències de la Informació) i, d'aquests, més de la meitat en són dones. De fet, a l'any 1990, només un 17% dels periodistes n'eren dones, mentre que en només cinc anys es va arribar al 40%⁵.

La majoria de periodistes insisteixen que les responsabilitats de la dona en temes familiars de la llar les impedeixen molt a l'hora de progressar, com un fre que no les permetés avançar ni promocionar. De fet, els homes mai no són preguntats per aquest tema en entrevistes de treball. A més, és freqüent que la presència de la dona a mitjans com ara la televisió quedi sempre "estereotipada", i sovint és jutjada abans per l'aspecte físic que pel talent.

Els principals llocs que ocupen les dones dins els mitjans de comunicació són el d'administració i redacció. Com s'ha mencionat anteriorment, la presència de les dones en llocs directius és molt pobra, així com en les àrees tècniques, on el paper de la dona és gairebé simbòlic. De fet, el nombre de dones que ocupen llocs directius en l'empresa periodística se situa per sota de la mitjana del nombre de càrrecs de poder en la societat en general. Tanmateix, així com la periodista als mitjans de comunicació esportius és una de les assignatures pendents per aconseguir la paritat, aquesta desigualtat també es tradueix en altres sectors com ara la política: en la secció d'*El País*, només hi ha dues dones per vint-i-tres homes. Moltes vegades, la presència d'aquestes dones periodistes queda reduïda a seccions de societat i cultura, seccions tradicionalment "femenines". Aquestes diferències queden també reflectides en el sou, ja que el

⁵ *La mujer y los medios de comunicación*, Agrupación de Periodistas de CCOO.
<http://www.nodo50.org/ameco/Docuccoo.htm>

salari mitjà d'una dona periodista és un 30% inferior al dels seus companys.

Les iniciatives per a aconseguir una major igualtat entre dona i periodisme són escasses, i són molts pocs mitjans de comunicació els que hi han posat fil a l'agulla: és el cas de la televisió pública britànica, la BBC, que com a objectiu es va proposar que les dones ocupessin un 30% dels llocs executius superiors i un 40% dels llocs administratius de nivell mitjà i superior. De fet, la BBC sempre ha promogut la diversitat i l'equitat dins les seves redaccions, i a la secció d'esports, un de cada quatre redactors en són dones, tot i que aquests casos en què s'ha fomentat la igualtat són gairebé exclusius.

Per tant, es pot constatar que l'important augment de dones periodistes en les últimes dècades no ha aconseguit modificar ni els continguts ni els tractaments de la informació: la falta de dones als llocs de poder de les empreses de comunicació comporta que moltes de les coses que passen al món no siguin enfocades des del punt de vista d'una dona; per tant, ens trobem davant d'una menor riquesa d'informació i matisos a l'hora d'elaborar la notícia.

Perspectives de futur

"Només triomfarem si no ens oblidem d'aprendre".

Rosa de Luxemburg (Zamosc, Imperi rus, 1871 – Berlín, 1919)

Líder socialista alemanya.

5. PERSPECTIVES DE FUTUR

El creixement que ha tingut la presència de la dona a la premsa esportiva en els últims anys també ha estat possible gràcies a que les universitats han fet els seus primers cursos d'especialització. Menys la Universitat de Vic i la Universitat Abat Oliba, totes les universitats catalanes que imparteixen els estudis de periodisme tenen, en el seu pla d'estudis, l'assignatura de periodisme especialitzat, en la qual es dedica un quadrimestre a parlar del periodisme esportiu. Per la seva banda, la Universitat Pompeu Fabra té una assignatura optativa d'especialització en periodisme esportiu impartida per Jaume Comellas, i la URL organitza diversos seminaris dedicats també a aquesta matèria.

Però el més innovador de tot ha estat el Postgrau en Periodisme esportiu de la Universitat Internacional de Catalunya des del curs 2004-2005, el primer al nostre país

Amb la finalitat de conèixer les perspectives en un futur recent de la integració de la dona com a periodista esportiva, es va procedir a fer una enquesta a alumnes de les diverses universitats de la província de Barcelona que durant el primer quadrimestre del curs 2009-2010 cursessin alguna assignatura optativa relacionada amb el periodisme esportiu. Aquesta enquesta es va realitzar a un dels grups d'alumnes que cursen aquesta matèria a la Universitat Autònoma de Barcelona (l'única que realitzava l'optativa durant els mesos de setembre a gener). A més, també es va poder comptar amb la participació dels alumnes del postgrau de periodisme esportiu a la Universitat Internacional de Catalunya, dirigit pel periodista i professor de la universitat Roger Jiménez i Monclús i que compta amb la presència

d'alumnes de tota Espanya i, fins i tot, estudiants vinguts d'altres països, com ara Mèxic.

L'enquesta que es va passar a aquests alumnes és la següent, realitzada en castellà tenint en compte la procedència de molts dels estudiants:

MODEL D'ENQUESTA:

EDAD:

SEXO:

POBLACIÓN:

¿Practica (o ha practicado anteriormente) algún deporte con regularidad?

a) Sí. **¿Cuál(es)?** _____

b) No.

¿Sobre qué tipo de deportes preferiría informar?

a) Fútbol.

b) Baloncesto.

c) Balonmano.

d) Hockey (patines, hierba...)

e) Deportes de motor (MotoGP, Fórmula 1...)

f) Otros. **¿Cuál(es)?** _____

g) Ámbito polideportivo: no tengo ninguna preferencia en concreto.

¿En qué tipo de medios, o en qué cargos preferiría desempeñar su trabajo?

a) Medios escritos (diarios generalistas o deportivos, agencias de noticias...)

b) Locución, edición o producción de un programa deportivo radiofónico.

- c) Retransmisiones: narración de partidos u otras competiciones.
 - d) Retransmisiones: a pie de campo, con el inalámbrico.
 - e) Informativos: redacción de deportes, o presentación de un noticiario.
 - f) Entidades deportivas: jefe/a de prensa, etc.
 - g) Fotoperiodismo deportivo.

 - h) Otros:
-

¿Ha acumulado ya algún tipo de experiencia en la prensa deportiva?

- a) Sí, en prensa escrita.
 - b) Sí, en radio.
 - c) Sí, en televisión.
 - d) Sí, _____ en _____ otros _____ medios:
 - e) Todavía no.
-

¿Cómo ve la integración de la mujer en el periodismo deportivo?

- a) Hay muchas periodistas deportivas, están prácticamente equiparadas con el hombre.
- b) Se ha avanzado mucho con la igualdad en el periodismo deportivo, aunque aún no ha paridad en los medios deportivos.
- c) Opino que aún se discrimina mucho a la mujer como periodista deportiva; por lo tanto, aún hay mucho trabajo por hacer.

Aquesta enquesta **es va realitzar a un total de 82 alumnes** d'aquestes dues universitats, 50 dels quals eren homes i 32, dones. Per tant, representa una major igualtat home-dona de la que s'esperava en un principi.

El 90% dels homes enquestats practiquen o han practicat esport en regularitat. En el cas de les dones, **aquest percentatge es redueix en un 59,3%**. Els esports més practicats per aquests homes són el futbol, el futbol sala, el tenis, el bàsquet i l'atletisme, mentre que en el cas de les dones predominava el bàsquet, el tenis, el futbol i el patinatge artístic, en aquest ordre.

A la pregunta de **quin tipus d'esport preferiria informar**, més de la meitat d'alumnes enquestats, homes o dones, segueixen veient el futbol com l'"esport rei". D'altra banda, es fa evident com l'home té afinitats amb una varietat més gran d'esports (hoquei, handbol, bàsquet, motor i d'altres), mentre que les dones, a més del futbol, estan sobretot interessades en esports com ara el tenis o el bàsquet, esports que tradicionalment han estat més típics de la dona.

** altres: futbol sala, futbol americà, atletisme (anomenats pels propis alumnes)*

A continuació, es va preguntar als alumnes **en quin tipus de mitjans preferien desenvolupar la seva carrera com a periodista esportiu**. Es van donar diversos mitjans amb els seus distints formats (retransmissions, redacció, locució en programes esportius...) i, un cop analitzats els resultats, s'ha pogut veure com els mitjans escrits segueixen sent una bona sortida per a ells.

Tanmateix, es pot apreciar com, encara, les retransmissions de partits o de qualsevol altra competició constitueixen l'espai preferit per als homes per a exercir el periodisme esportiu, ja sigui com a narradors d'aquestes competicions, o a peu de pista, controlant alineacions, moviments dins les banquetes o els boxes, etc. Aquesta última posició també crida força l'atenció a les dones, tot i que segueixen veient la presentació d'informatius o de programes d'esports com una feina atractiva i de preferència per a elles.

Finalment, es va preguntar als alumnes **si ja havien tingut un primer contacte professional amb la premsa esportiva**. Amb aquesta pregunta, es pretenia descobrir quins eren els mitjans de comunicació en els quals els futurs periodistes esportius acostumen a fer els seus primers passos, i si hi havia alguna diferència entre l'home i la dona també en aquesta qüestió.

Un 47% d'aquests alumnes ha fet ja algunes pràctiques en treballs relacionats amb el periodisme esportiu. D'una banda, veiem que és més freqüent que els alumnes masculins comencin en premsa escrita i en ràdio, mentre que les dones tenen preferència per la televisió:

(* ALTRES: gabinets de comunicació, portals d'internet...)

Si atenem als resultats del primer gràfic (percentatge d'homes i dones com a alumnes de periodisme esportiu), es pot veure com clarament hi ha cada cop una major paritat i com s'està trencant aquest tòpic que a la dona no li interessa l'esport, ja que se supera amb escriu aquest 25% aproximat que actualment treballa en premsa esportiva.

També ha ajudat el fet que en l'actualitat es pot accedir amb molta més facilitat a estudis relacionats amb el periodisme esportiu. A la Universitat Pompeu Fabra, s'imparteix una assignatura optativa que tracta específicament el periodisme esportiu. A totes les universitats catalanes es dedica un quadrimestre de l'assignatura de Periodisme especialitzat en parlar sobre la premsa esportiva. El més innovador de tot, però, ha estat el postgrau en Periodisme esportiu de la Universitat Internacional de Catalunya. La primera edició es va fer el curs 2004-2005, i ràpidament va ser imitat per d'altres universitats d'Espanya. Fins i tot, es va arribar a crear un postgrau d'especialització en Periodisme del motor per la Universitat Abat Oliba. Al 2010, a més, es farà la primera edició del curs de periodisme esportiu de l'Escola Umbilical, a Barcelona.

D'altra banda, es pot veure com la dona se centra en esports i en sectors molt concrets. Domina el futbol sobre els altres esports mentre que, en el cas dels homes, hi ha una varietat molt més àmplia d'esports a cobrir. A més, la majoria d'aquestes futures periodistes esportives volen enfocar la seva carrera en aspectes que tenen més a veure amb la televisió i la imatge, com la presentació de programes esportius i d'informatius, i en d'altres que s'han tornat molt típics en la dona, com les transmissions amb el micròfon inalàmbic (a peu de pista). Per tant, la periodista esportiva enfoca la seva carrera cap a un sector molt concret, quan caldria una major heterogeneïtat en aquest aspecte, de la mateixa manera que, en el terreny de les retransmissions, la narració de partits i d'altres competicions seguirà sent un territori inexplorat per la periodista esportiva, ja que encara no hi ha dones que n'estiguin realment interessades.

Treball de camp: entrevistes

6. TREBALL DE CAMP: ENTREVISTES

6.1 A MARI CARMEN IZQUIERDO

Mari Carmen Izquierdo (Burgos, 1950) es va

graduar a l'Escola Oficial de Periodisme de Madrid. Va començar fa gairebé quaranta anys la seva carrera com a periodista esportiva al diari *As* en la secció "Ellas lo ven así", incorporant-se a l'any següent a Televisión Española i posteriorment sent-ne nomenada Cap d'Esports l'any 1987. Ha cobert diversos esdeveniments esportius com ara Jocs Olímpics, Mundials o Europeus de futbol i d'altres esports, i és, curiosament, l'actual presidenta de l'AEPD (*Asociación Española de Prensa Deportiva*).

Si no me equivoco usted fue, sino la primera, de las primeras mujeres en España que se dedicaron al periodismo deportivo...

(riu) Pues así es. Antes que yo había ocasionalmente algunas otras mujeres que trabajasen en la prensa deportiva, o que hiciesen alguna entrevista a algún deportista... como, por ejemplo, Josefina Carabias, que fue todo un referente durante los años cuarenta y cincuenta entre todas las periodistas del momento. Pero sí, que se dedicasen específicamente al periodismo deportivo, fui la primera...

Se hace muy poco seguimiento del deporte femenino en los medios de comunicación. ¿Es uno de los motivos que influyen en la falta de periodistas deportivas?

Es evidente; hace unas décadas había muy pocas mujeres que se interesasen por el deporte. Y a menos interés por el deporte, menos periodistas deportivas. De hecho, tú puede que no lo sepas porque eres jovencita, pero durante los cincuenta,

sesenta y principios de los setenta, la Sección Femenina, la rama femenina de la Falange, prohibió a las mujeres su dedicación al atletismo porque creían que podían acabar "convirtiéndose en hombres"...

¿Hay otros factores que puedan perjudicar a la periodista deportiva?

No lo creo. Yo comencé mi carrera hace casi cuarenta años (treinta y nueve, de hecho) en el diario AS, y estaba yo sola. Ahora en cambio, hay muchas más mujeres y no hay un solo medio de comunicación deportivo que no tenga una mujer en sus filas. En un tiempo, estarán ya casi equiparadas al hombre.

En países pioneros, como los Estados Unidos o Gran Bretaña, ¿hay más igualdad entre periodista deportivo/a hombre y mujer?

Para nada. Yo, en muchos de los países que he visitado, he podido comprobar que hay un gran retraso en ello; en Inglaterra, por ejemplo. En este tema, España está en una buena situación en comparación con los demás países. Pero sigue siendo en todos los países en que el hombre está más asociado a la guerra, al deporte, a la virilidad... a la actividad física.

Como usted misma ha dicho antes, la presencia de la mujer en los medios de comunicación deportivos ha crecido notablemente. ¿A qué se debe?

Se debe a que la mujer no sólo ha podido incorporarse en el periodismo deportivo sino que se ha incorporado en todo: el deporte, los ministerios, las tecnologías... sí que esa integración ha sido lenta en la vida laboral, especialmente en los deportes. Pero es que incluso hay deportes que "excluyen" a los hombres, como es el caso de la natación sincronizada. Cada vez hay menos diferencias entre hombre y mujer en este tema.

¿Se conoce el número aproximado de mujeres periodistas que trabajan en España?

Pues la verdad es que no hay datos concretos ni ningún estudio hecho sobre el tema. Depende mucho también de los medios de comunicación; por ejemplo, hay más periodistas deportivas en radio que en prensa escrita... pero rondaría el 25-30%, aproximadamente.

Y normalmente, estas mujeres ¿qué posiciones ocupan dentro del entorno de la prensa deportiva?

La mayoría de ellas, en retransmisiones deportivas, son las que se sitúan a pie de campo, aunque también hay numerosas redactoras de deportes. Tampoco hay

tantas mujeres que tengan vocación de periodista deportiva ni que estén interesadas en esta temática, lo que sí que es cierto que hay muy pocas mujeres ocupando los puestos directivos. Yo tuve suerte de ser una de las pioneras y la primera jefa de deportes en un canal de televisión (en RTVE), pero es aquí cuando, por decirlo de alguna manera, "se corta la cadena"...

¿Cómo recibía un hombre la presencia de una periodista deportiva cuando usted debutó en esta profesión?

Pues como un marciano acabado de llegar a la Tierra. Fui la primera mujer trabajando para el diario deportivo AS y luego di el salto a Televisión Española. Así que ya puedes imaginarte, pues hace cuarenta años en España había un único canal. Ahora hay muchos más canales y todos ellos poseen un importante contenido deportivo, pero antes... a pesar de todo logré tener una continuidad en el canal y se convirtió en algo habitual. Vieron que, realmente, lo que tenían delante era una profesional de la información y no una paracaidista recién aterrizada en el terreno de juego. Entonces ya se fueron incorporando otras pioneras del sector, como Olga Viza, Mercedes Milá, María Escario...

Actualmente, ¿el periodista deportivo –hombre- ve con buenos ojos la integración de la mujer en este sector?

Sí, ahora ya está completamente normalizado, ya no es nada atípico encontrarte con una mujer en la sala de prensa. Yo tuve la suerte de poder cubrir dos Juegos Olímpicos durante los ochenta y creo que, de todas las mujeres que se hallaban en el hotel, yo era la única informadora; tal vez había alguna montadora, alguna realizadora... en cambio ahora ya está, como he dicho, más normalizado.

Para el deportista, el hecho de tener una periodista femenina delante de él/ella, ¿es tal vez una ventaja, de cara a una mayor accesibilidad?

Puede ser, pero también depende mucho del deportista. Es cierto en algunos casos, porque la pelea entre reporteros para conseguir alguna declaración o entrevista es bastante fuerte en la actualidad. Puede que sí que lo tenga más fácil una mujer, sobre todo si es atractiva y logra llamarle la atención, pero es que la competencia entre medios de comunicación –y aún más los deportivos- es muy dura...

¿Cómo recibe actualmente la audiencia el hecho de ver una mujer en un programa deportivo?

Pues mayoritariamente también está mucho más normalizado... lo mismo le pasa a un periodista deportivo hombre que a una mujer: mientras el programa, o él/ella

como periodista sea bueno, da igual si es hombre o si es mujer.. el espectador lo que quiere es ver un buen programa de deportes, independientemente del presentador.

¿La mujer consigue credibilidad en el medio de comunicación deportivo con la misma facilidad que puede conseguirlo un hombre?

Ahora ya sí... antes no tanto. Si logré hacerme un sitio en el periodismo deportivo fue porque tuve cierta continuidad en este medio de comunicación y la audiencia ya estaba familiarizada conmigo. En la actualidad, si eres una buena periodista y haces bien tu trabajo es más fácil conseguir esta credibilidad.

¿Hay algún medio de comunicación (la TV, por ejemplo) con menos desigualdades en cuanto a presencia femenina?

Tal vez en la radio y en televisión se note más, por la voz o la imagen de la mujer; sin embargo, creo que esta igualdad está bastante generalizada en todos los medios de comunicación. Ya dije que hay menos tendencia a que una mujer le interese el periodismo deportivo, sin embargo hay muchas mujeres dedicándose a esto. ¿El problema? Que casi todos los que ocupan puestos de dirección siguen siendo hombres...

¿Es el "componente estético" que puede aportar una mujer para la cadena de TV tan importante como se cree?

Sí que ayuda de cara a tener una mejor presencia delante de las cámaras, pero eso es tan importante para la mujer como para el hombre. Todo periodista, sea hombre o mujer tiene que tener una buena presencia, saber hablar y, sobre todo, demostrar profesionalidad.

¿Estas desigualdades afectan sólo al periodismo deportivo, o es el periodismo en sí, independientemente de la temática, un mundo más bien machista?

No creo... como dije, hay muy pocas mujeres que ocupen un cargo de directivo en algún medio de comunicación. En la actualidad es difícil encontrar un buen puesto de trabajo en el periodismo, pero hoy en día ya no hay tantas desigualdades, a pesar de que tanto el periodismo como la economía global se encuentran en una crisis profunda.

Con toda su experiencia, ¿algún consejo para las chicas que se quieran dedicar a ello?

Mi único consejo es que, si es realmente aquello que quieren hacer, que lo hagan por vocación y no por esnobismo, ni porque el deportista sea un importante referente para toda la sociedad. Ese consejo es incluso para el periodismo en general, incluso la prensa del corazón... es un trabajo hermoso pero a la vez difícil, por lo que hay que tener vocación y demostrar profesionalidad, porque ahora cualquier famosillo puede salir en la tele; toreros, ex-parejas de famosos... pero al final, es el periodista de verdad el que se impone.

(Entrevista realitzada per telèfon, al 639 38 47 82)

6.2 A IMMA PEDEMONTTE

Imma Pedemonte és una de les grans pioneres

del periodisme esportiu en català. Va debutar al diari esportiu "Dicen..." i va donar el salt a la televisió gràcies al naixement de TV3. Ha informat d'esports tan diferents com el futbol, els balls de saló o l'hoquei patins, però en els seus més de vint-i-cinc anys de carrera mai no s'ha desvinculat de la informació esportiva.

Abans que vostè, hi havia d'altres periodistes (femenines) que es dediquessin a la premsa esportiva a Catalunya?

Sí, érem poques, però algunes. Hi havia l'Olga Viza (TVE), la Isabel Bosch (Radio Barcelona), Rosa M. Garriga (TVE)... Érem les pioneres. Ara, en canvi, n'hi ha un munt, i em fa gràcia que el que es valora molt és que siguin ben guapes! (Sara Carbonero, Mónica Martínez...)

**Van ser difícils els seus inicis i la seva adaptació en aquesta professió?
Com es va poder sobreposar a aquestes dificultats? (Anècdotes?)**

Com tot inici, no va ser fàcil, però ser dona també t'obria algunes portes, encara que fossin actituds només per cortesia. Vaig començar fent informacions de bàsquet femení, després d'hoquei patins i finalment, futbol. Treballava en un diari esportiu, "Dicen...", tipus *Sport* o *Mundo Deportivo*. Tenia la meua pròpia secció. "La chica del Dicen...". Normalment tot eren facilitats, però el fet de ser dona també podia portar-te a situacions complicades, perquè com érem poques noies periodistes, alguns esportistes interpretaven malament la relació periodista-esportista, i de vegades es creien amb dret a alguna cosa més. Afortunadament, eren excepcions.

Creu que la dictadura franquista i el fet que el català estigués prohibit durant tants anys la va perjudicar encara més en els seus inicis?

Crec que no em va perjudicar en absolut. Franco va morir quan tot just començava la carrera de periodisme i després de treballar al diari esportiu, vaig tenir la sort de compartir naixement amb Catalunya Ràdio i TV3, totes dues totalment en català. A més, de petita vaig anar a un cole molt avançat, perquè jo vaig estudiar català de ben petita!

Va ser acceptada des del principi pels seus companys de professió?

I tant! No vaig tenir cap problema, i el fet que el meu nòvio (després el meu marit) també es dedicués al mateix, feia que tothom em tingués un respecte especial.

Fa vint anys, com rebia l'audiència la incursió de la dona a la premsa esportiva? I l'esportista?

Com ja he comentat abans, alguns ho rebien amb cert escepticisme. Sempre hi havia qui considerava que la dona no podia entendre de futbol ni d'esport, en general. Però eren els que menys! Samuel Eto'o és una bona mostra actual del que dic. Masclista i impresentable. El fet que es dirigeixi a les dones periodistes com "cariño", etc. ja diu molt de com és ell.

Actualment es pensa que, per a una periodista esportiva, és més fàcil tenir una major accessibilitat de cara a l'esportista. Creu que això és cert?

Crec que avui dia hi ha mitjans que utilitzen les cares femenines i boniques únicament amb aquest propòsit: treure més rendiment informatiu de l'esportista. Sento dir que a TV3 també s'ha caigut en això, amb el cas de la Laia Ferrer en la Fórmula 1, per exemple. No és important si ella sap més o menys de motor, sinó si pot acostar-se més a Alonso i aconseguir més informació pel fet de ser noia, anar escotada i mig insinuar-se a l'esportista.

Com rep en l'actualitat el telespectador la presència d'una dona? (més crítica, millor acceptació?)

Amb tota normalitat, la igualtat és cada vegada més gran. On encara no hi ha gaire presència femenina és en els debats-galliner, on té raó qui crida més, o en les transmissions, on sembla que el fet que sigui una dona la que puja el to de veu no està gaire ben vist.

La dona aconsegueix el respecte i la credibilitat de l'audiència de la mateixa manera que la pot obtenir un home?

Crec que s'ho guanya exactament igual. Sent professional i treballant amb la màxima imparcialitat possible.

Quantes periodistes es dediquen a la informació esportiva a TV3 (entre redactores, presentadores...)?

En total de redactors en som uns 60, vuit dels quals en són dones.

El "component estètic", o l'atractiu físic que pot comportar una dona per a una cadena de televisió és tan important com es creu?

Ja he comentat abans que avui dia aquest factor es té molt en compte. Massa i tot. Jo ja entenc que és molt agradable veure una noia guapa, però no pot ser aquest l'eix al voltant del qual giri tot. Evidentment a la tele no només sabem el que pensa la periodista o com ho diu, sinó que també la veiem, i la imatge és important. Però quan surt un home no gaire guapo, no ens plantegem que li falta bellesa, sinó que valorem el que està dient i com treballa.

La majoria de mitjans que segueixen les retransmissions esportives i compten amb presència femenina són generalistes. Són aquests mitjans els que tenen més "credibilitat", en comparació amb d'altres especialitzats en esport?

Qualsevol mitjà té una tendència, sigui especialitzat o generalista. Una mateixa notícia té moltes lectures, la llegeixis a *El Periódico*, a *La Vanguardia*, a *l'Sport*, a *El Mundo deportivo* o la sentis per la Cadena Ser o per Catalunya Ràdio, o la segueixis per Antena 3 o per TVE. Tothom té els seus interessos i, per tant, la seva versió.

En una feina que demana tant com la seva (viatges constants, sovint treballant sense un horari 'fix'...), com afecta això en la seva vida personal?

M'ha afectat molt durant 25 anys, quan tenia els nanos petits. Sempre he treballat de cap de setmana o de tarda-vespre, i per tant no he pogut anar a recollir al cole,

etc., però ja que no tenia quantitat, he intentat donar qualitat a casa meva. Ara que ja sóc més "gran", tinc la sort de tenir un horari més estable des de fa un parell d'anys, i la majoria de caps de setmana, lliures. Crec que ja m'ho mereixia...

(Entrevista realitzada per correu electrònic: ipedemonte.c@tv3.cat)

6.3 A CRISTINA CUBERO

Cristina Cubero (1968) és l'actual directora

de Relacions Externes de *El Mundo Deportivo* i una de les pioneres en el món del periodisme esportiu. Va començar a treballar al mateix diari esportiu amb només 17 anys, i encara segueix al peu del canó més de vint-i-tres anys després. És, a més, una de les poques periodistes esportives que ha participat en programes de debat (*El Rondo* de TVE a Catalunya).

Abans que tu, hi havia d'altres dones periodistes que es dediquessin al periodisme esportiu?

Sí, hi havia la Mercedes Milá (que després ha estat molt coneguda per d'altres programes que no eren d'esports, però ella va estar-hi allà), l'Olga Viza, la Mari Carmen Izquierdo... totes elles, sobretot, eren de televisió. De la meua època, també hi havia la Pilar Calvo, que estava a Catalunya Ràdio, que també és una gran companya i una gran amiga. No érem moltes, tampoc. Aquí al diari hi treballava la Cordula Reindhardt i la Imma Mentrut, però no sortien tant com hem pogut sortir nosaltres...

Van ser molt difícils, els teus inicis al periodisme esportiu?

No, perquè jo sóc molt *futbolera*, sempre m'ha agradat molt el futbol. Llavors, sí que és veritat que el periodisme esportiu era un món dominat per homes, però he de dir que mai he patit res, ni pels jugadors, ni pels directius, res. Només havies de demostrar, com tothom, que servies pel que estaves fent, és a dir, ni per ser dona

he tingut problemes ni he tingut beneficis, però sí que has de demostrar la professionalitat als jugadors que tenies al davant.

I demostrar tot el que vals, aquesta professionalitat... va costar-te gaire?

No, perquè ho feia amb naturalitat. Si havia de fer una entrevista, a mi ningú m'havia d'ensenyar què era un fora de joc o com era una tàctica d'un equip, perquè estava farta de veure partits de futbol. Llavors, els jugadors, directius, entrenadors... són molt intel·ligents i quan veuen que la persona és una professional, la respecten.

Com rebien els lectors, públic, l'audiència... el fet de trobar una dona periodista esportiva?

Potser sí que és veritat que amb la tele sí que l'audiència es va quedar sorpresa, però la credibilitat te la guanyes dia a dia. Sí que és veritat que tinc molts lectors molt fidels al diari i que els hi agrada molt la forma com explico les coses.

Actualment, es pensa que ser una dona pot ser un avantatge, de cara a tenir una major accessibilitat amb l'esportista. Com ho veus?

Doncs et diria que no, perquè moltes cadenes de televisió, moltes emissores de ràdio, molts diaris... han intentat posar la típica nena súper mona que atrau els jugadors i això no ha funcionat, perquè a part d'un físic has de tenir, sobretot, un cervell. Té les parts positives i negatives. Les positives? És veritat que, en un món d'homes, la dona ressalta molt més i és molt fàcil que es recordin del teu nom. En un Mundial, per exemple, si hi ha quatre-cents homes i una dona, doncs és més fàcil que se'n recordin del teu nom. Però, a la vegada, els hi has de demostrar que serveixes. Aquestes que només estan allà pel físic duren dues setmanes, o sigui que has de treballar el mateix que treballa un home i tractar els homes amb naturalitat. Llavors hi ha periodistes que surten de marxa amb els jugadors... jo no ho faria mai, perquè és veritat que la nit té un risc i jo mai he assumit riscos en aquest sentit, i per això mai he tingut problemes.

M'imagino que deu haver estat complicat arribar fins aquí, però a tu què t'ha semblat més difícil al llarg de la teva carrera: arribar-hi, o mantenir-t'hi?

El més complicat és sempre mantenir-se, i jo crec que encara no he arribat al més alt, ja que tinc companys que són mestres del periodisme, com l'Enric Bañeres, en Santi Nolla, en Tomás Guasch... molts companys que sí que estan a un nivell altíssim. Però aquesta progressió, si passa un mes, passen dos mesos i no surts ni

escrius, la gent se n'oblida de tu, i és una feina de dia a dia, has de consultar cada dia les fonts d'informació, els contactes amb els jugadors, la relació amb els directius... potser el més complicat és que, quan arribes al periodisme, se t'acaben els caps de setmana, els dies "normals"; quan tothom diu "ah, ja arriben les vacances de Nadal!", nosaltres seguim treballant sempre, mai tenim les festes normals, i adaptar això amb la família és potser el més complicat.

Últimament al periodisme esportiu hi ha moltes més dones que abans, però hi ha alguns camps en què potser en falten...

Sí, naturalment. No hi ha noies que facin retransmissions, i això és molt important. Falten dones als programes de debat, encara que jo hi surto bastant als debats... però és veritat, hi ha molts més homes que dones... però bé, cada vegada hi ha més dones (aquí al diari en tenim unes 10 o 12), i es mira pel currículum i per examen, no es mira si és home o dona. Però és veritat que en fan falta més, de dones (i t'animo a que facis retransmissions perquè encara no en tenim! -riu-).

Tant de bo! I per què creus que això pot passar?

Això també és un reflex de la societat. No és un problema només del periodisme esportiu, tot i que en el periodisme esportiu és cert que bàsicament del que informes és d'un esport d'homes. Com això està canviant i la dona també s'està interessant més pel món del futbol, també poden sortir més periodistes que ho segueixin i que puguin seguir més el ritme del futbol, perquè també, els caps de setmana és quan es treballa més, has de viatjar contínuament amb l'equip... fas vida de futbolista, però sent periodista.

I penses que si se seguís més l'esport femení, que potser també hi hauria més periodistes esportives?

No, jo no crec en això d'esport masculí o esport femení. Nosaltres, com a diari esportiu privat, el que fem és informar del que interessa al públic, i si al públic el que interessa és, informem del Barça. Si el públic estigués boig per la natació sincronitzada o per l'atletisme femení faríem molta més informació del gènere, però el que no es pot fer és informar de tot.

Creus que la dona pot aconseguir la mateixa credibilitat que un home amb la mateixa facilitat?

Sí, totalment. Si ets intel·ligent i tens una base, coneixements... doncs cap problema. Som nosaltres mateixes les que de vegades diem que, "com que sóc dona, no podré arribar"... aquests pensaments els hem de treure. Pensa que jo

porto 23 anys treballant a *El Mundo Deportivo* i fa 23 anys era molt pitjor la situació de la dona a la societat i ara s'ha guanyat molt. Per tant, ens hem de treure aquesta mentalitat i dir "jo puc aconseguir allò que vulgui".

I aquesta base, aquest coneixement... com s'adquireix?

Llegir molt, sobretot... llegir molt *El Mundo Deportivo (riu)*, els diaris esportius, sentir molt la ràdio, veure molt la tele, estar molt interessada amb el que passa en el món de l'esport, i estudiant idiomes, que són bàsics (perquè quants més idiomes parlis, millor t'entendran)... i ja està, llençar-te, i tenir la mentalitat per arribar-hi.

En països considerats "pioners", com els Estats Units o Anglaterra, creus que la situació de dones en el periodisme esportiu és semblant?

No, pensa que als Estats Units, perquè et facis una idea, he anat a vuit *Superbowls* i era de les poques dones, o sigui que no hi ha més dones periodistes allà. I a Anglaterra menys, seguint el futbol no en conec cap ni una. Jo crec que en això, en el nostre país estem molt avançats en el tema de les dones periodistes. De fet, a Itàlia, a la *Gazzetta* hi ha només una dona, o sigui que aquí, per exemple a *El Mundo Deportivo* i amb el director Santi Nolla, hi ha paritat total i és igual que siguis home o dona, però sí que has de demostrar la teva vàlua.

Per la teva experiència, creus que hi ha més dones treballant en televisió que en ràdio o en premsa escrita?

Sí, hi ha moltes més dones treballant en televisió, però també hi ha moltes més dones treballant en televisió en altres periodismes (economia, polític, presentadores dels telediaris...), potser perquè la dona comunica amb més 'credibilitat' i és més fàcil que ho accepti l'espectador, per això hi ha moltes més dones al periodisme de la televisió.

En una feina que demana tant com la teva, amb tants viatges... a nivell personal, com afecta?

Cap problema, l'únic problema és que ha de tenir una parella que accepti la teva professió. Jo porto setze anys casada, tinc un fill de quatre anys i jo sóc molt feliç. Ho he pogut conciliar però, clar, necessites una parella que sigui "persona", per sobre de qualsevol cosa, perquè totes les feines requereixen un temps.

Per acabar, quin consell donaries a qualsevol dona que es volgués dedicar al periodisme esportiu?

Sobretot que ja no hi ha professions d'homes i dones, que això ja s'ha acabat i forma part de la prehistòria. Si t'agrada una professió has de lluitar per el que vulguis ser, és igual. Els homes i les dones som diferents, però inclús la sensibilitat de les dones és molt, molt interessant en el món de l'esport, tenim una forma diferent d'expressar-nos i de veure la realitat (ens fixem molt més amb els detalls, tenim la sensibilitat per a veure el que els hi passa als jugadors a part del que passa dintre del rectangle de joc, i que si vols ser periodista esportiva, tens tot el cap, tota la vida per davant... perquè és una professió preciosa, perquè et permet conèixer moltíssima gent, viatjar pel món... és fantàstica.

6.4 A SUSANA GUASCH

Susana Guasch, nascuda a Barcelona fa 30 anys i llicenciada en Periodisme per la Universitat Internacional de Catalunya, és filla del periodista esportiu Tomás Guasch, i des de ben petita va saber que el que ella volia era seguir els seus passos. Ha passat per Barcelona Televisió, Cadena Ser i Ràdio Estel fins que Antonio García Ferreras li va donar la seva gran oportunitat, primer a Real Madrid TV i després a LaSexta, on actualment s'encarrega de la informació a peu de gespa a les retransmissions futbolístiques.

A pesar de tu juventud, sé que no lo has tenido nada fácil para llegar hasta aquí. Sin embargo, ¿ser periodista deportiva era una vocación que tenías desde pequeña?

Sí, sin ninguna duda. Me gustaba mucho y todavía disfruto viendo a mi padre trabajando. Para él es un hobby, lleva toda la vida en esto y es capaz de emocionarse con un partido de pretemporada. Se lo pasa bien, conoce a muchísima

gente y ve mundo. Como lo que más me gusta en esta vida es viajar, y me aficionaron al fútbol desde que tengo uso de razón, pues me fue muy fácil saber a qué me quería dedicar. Al principio, en casa no se entusiasmaron precisamente. Mi padre continúa diciendo que le hubiese encantado que yo fuera cardióloga... Pero no, esto era lo mío y luché por ello: me puse a trabajar en esto desde el primer año de carrera, no vi un euro hasta muchos años después. Empecé en prensa escrita, seguí en la radio y ahora estoy en televisión. ¡No me puedo quejar!

¿Cómo te sentiste cuando debutaste en La Sexta, sobre todo en motivo del Mundial de Alemania en 2006? ¿Tienes alguna anécdota de ello?

Un poco más y me da un soponcio. Yo venía de Real Madrid Televisión, donde me permitieron ponerme las pilas en el medio y me dieron mucha confianza porque la televisión siempre asusta un poco. Había hecho muchísimas cosas, como la gira del equipo por Estados Unidos y Asia, también las entrevistas en el palco durante los partidos, pero nunca un pie de campo. Y me tocó en La Sexta, a nivel nacional. Aquel Mundial y la gira que te contaba del Real Madrid son las mejores experiencias de mi vida. Fueron 39 días sin parar. Yo cubría la información de Brasil hasta que la eliminaron, luego me fui a seguir a Francia. Pero además, me tocaba desplazarme desde la ciudad donde estuviera hasta la que jugaba España para cubrir la posición de inalámbrico. Así que me pateé sola casi todo el país, arriba y abajo. Llegué a la semifinal del Mundial a casi 39 de fiebre y tuve que hacer directos mañana, tarde y noche. Aún no sé cómo fui capaz, ¡lo pasé fatal! Pero de las situaciones embarazosas, no se cómo, pero siempre se sale.

Y en esos momentos tan importantes, ¿cuáles fueron los principales consejos que recibiste por parte de tus compañeros (Andrés Montes...)? ¿Y de tu padre, Tomás Guasch?

Si te digo la verdad, de mi padre poca cosa porque de televisión sabe más bien poco así que me tuve que poner las pilas. Él me dio un consejo vital: sé curiosa, lee, recíclate cada día, no regatees un minuto a tu trabajo y procura rodearte de los mejores. Mi padre siempre dice que para tonto ya está él, que el chollo de la vida es tener a tu lado cuantos más 'cracks' mejor. ¡Le entiendo perfectamente! Los que me aconsejaron en la tele y todavía lo hacen son Antonio Galeano, ex jefe de deportes de laSexta, y Antonio García Ferreras, director y mi padre profesional. Él fue quien me ha dado las oportunidades más grandes de mi vida. Vamos, el que siempre ha confiado en mí. Y el consejo de los tres fue unánime: "pásatelo bien, disfruta y cuenta lo que ves".

Los espectadores, desde fuera, vemos sólo las retransmisiones en sí y no todo el trabajo que hay detrás. ¿Cómo os preparáis de cara a partidos y otros acontecimientos importantes (mundiales, giras...)?

El día que hay partido no paras. Viajo el mismo día, a primera hora de la mañana, para el directo del informativo de mediodía en el estadio que toque. Sobre las siete de la tarde me vienen a maquillar y a las ocho ya estoy en el campo preparándome el informativo de la noche. Acto seguido toca la previa del encuentro, luego el partido, entrevista final y declaraciones de los futbolistas en la zona mixta. El sábado es el día más intenso de la semana, porque casi no paro de siete de la mañana a una de la madrugada. Los grandes eventos son como si cada día fuese sábado. Por ejemplo, este verano me he ido con el Madrid a la minigira americana. Estuvimos dos días en Toronto y uno y medio en Washington. Pero podría haber estado en Pekín, Roma o Sabadell pues casi ni te enteras de donde estás entre entrenamientos, ruedas de prensa y partidos, ino tienes tiempo de nada! La Casa Blanca la vi de lejos... y de noche.

Tengo entendido que eres muy aficionada al Espanyol. Durante las retransmisiones, ¿cuesta mucho disimular delante de las cámaras los colores que una siente?

No, porque estás trabajando y se ve de otra forma. Además, yo he cogido cariño a muchos clubes españoles desde que me dedico a esto. Los que somos seguidores de equipos humildes y pobres, como digo yo, estamos acostumbrados a partidos malos o arbitrajes nefastos. Así que no sufro más que antes, cuando me iba al campo con mi bufanda. Reconozco que si nos jugamos el descenso me pongo histérica, pero en mi casa. En el campo no sería respetuoso.

En un oficio tan sacrificado como el tuyo, en que tienes que viajar tanto... ¿cómo afecta eso a nivel personal? ¿Has tenido que renunciar a muchas cosas por ello?

No considero que haya renunciado a nada, pues sé que toda la gente que quiero y que me quiere sigue estando a mi lado, pero más lejos: mi casa, mi familia, mi ciudad, mis amigos... Yo soy de Barcelona, estuve trabajando allí seis años allí pero la buena oportunidad me la dieron en Madrid, así que ni me lo pensé. Tampoco me costó habituarme porque es una ciudad que siempre me ha encantado. He hecho amigos que serán para toda la vida, seguro. Sacrificas cosas, pero este trabajo te da otras y la mayoría experiencias increíbles.

Y en todos estos viajes, ¿te encuentras con muchas otras compañeras de profesión, de radios y otras cadenas de TV, o sigue siendo un mundo dominado por hombres? ¿Hay una buena relación entre las periodistas?

Mis mejores amigas en Madrid donde vivo y trabajo son periodistas y no sólo de LaSexta, también de Real Madrid Televisión, Televisión Española, la Cadena Ser.. Ya hace tiempo que hay muchas mujeres que se dedican al deporte, aunque todavía sigue siendo un mundo dominado por hombres, sí.

¿Crees que a una periodista deportiva le cuesta más conseguir la misma credibilidad que puede acreditar un hombre en un medio de comunicación?

Supongo que en el mundo del deporte todavía hay quien cree que una mujer tiene menos idea que un hombre. Pero no lo he notado. Creo que no tenemos nada que demostrar, si estamos ahí, es por algo. Y en cuanto a la audiencia, el espectador lo que quiere es que el o la periodista le cuente bien lo que está viendo, lo que está pasando en ese momento. No creo en una mayor audiencia sólo porque esté ahí una mujer. Somos periodistas, no bustos parlantes.

Desde tu experiencia, ¿hasta qué punto es cierto aquello de que una buena presencia física siempre ayuda a la mujer a hacerse un sitio en TV?

Es cierto que una mujer tiene que tener una buena presencia para salir en televisión. Pero yo siempre me he preguntado: ¿Y a los hombres? ¿No les piden ese requisito? Fíjate que normalmente, siempre verás chicas más o menos guapas por la pequeña pantalla, pero en cambio, ves hombres gordos, bajitos, feos, altos, delgados...¡Importa menos el físico masculino! En cambio, a una mujer a menudo la juzgan por él y no por lo que vale. Eso me cabrea soberanamente. Porque, en mi profesión, no somos modelos, somos periodistas. Si hubiera sido una tía espectacular, me hubiera dedicado a otra cosa, que seguro me hubiera dado más dinero. Pero como no es el caso, hice lo que me gustaba, informar sobre deporte. Por lo tanto, no deberían mirar tanto si eres así o asá y tienes esto o aquello. Lo importante es que sepas explicar bien una noticia o hacer una buena entrevista.

Se dice que un deportista suele ser más 'accesible' con una mujer periodista deportiva que con un hombre. ¿Crees que es eso cierto?

Si fuera así, haría las entrevistas a pie de campo después de un partido más tranquila. En los grandes eventos como Mundiales, Eurocopas y en la Champions los jugadores están obligados a hablar por contrato. Pero en la Liga, no. Ellos se paran porque quieren y no es fácil después de haber corrido durante 90 minutos y

muchas veces... perdido. Te lo tienes que currar e ir a por el protagonista a probar suerte para que te diga unas palabras. No he tenido muchos problemas en tres años que llevo en ese tajo. Aunque es cierto que a una mujer no se atreven a soltarle una bordería. La mayoría ya me conocen, saben cuál es mi trabajo y lo que agradece la afición unas palabras tuyas al final del encuentro. A fin de cuentas es a ellos, a la audiencia, a la que se dirigen.

La mayoría de mujeres que trabajan en prensa deportiva lo hacen desde posiciones de pie de campo, pero no suele haber ninguna que haga la locución del partido, como Andrés Montes o Joaquim Maria Puyal. ¿A qué crees que se debe eso?

Hay que romper los estereotipos, aunque esta faceta no será fácil. En LaSexta hacemos un programa cada domingo, Minuto y Resultado, en el que narramos al instante lo que está pasando en todos los campos. Hay más chicos que chicas y cuando hay gol, ellos lo cantan como locos. Nosotras nos cortamos más porque no queremos caer en el error de parecer unas verduleras. Estamos poco entrenadas para esto y es cierto que contamos con un tono de voz más bajo que los chicos lo que está pasando en el terreno de juego.

Sin embargo, ¿sabes de algún medio de comunicación (nacional o internacional) que sea una mujer quien haga las retransmisiones? (¿te animarías tú a probarlo, algún día? –ijaja!-)

¡Jamás! Lo único que no me gustaría hacer es narrar un partido completo, vamos, ni que fueran diez minutos. Seguro que hay muchas compañeras que les encantaría, pero a mí nunca me ha llamado la atención. Recuerdo que tendría unos 21 años y un día me tocó narrar por teléfono en la radio donde trabajaba un partido de la Copa del Rey entre el Hospitalet y la Real Sociedad. Hicimos un carrusel y yo irezaba para que empataran a cero! Y al final canté isiete goles! Pensaba que me daba algo. No fue una catástrofe profesional, pero me di cuenta que no era lo mío... En la radio sí que hay mujeres que narran partidos de fútbol, en el carrusel de la SER y la COPE, por ejemplo. Pero en televisión, no.

Para terminar, ¿qué consejo darías a cualquier otra chica que quisiera dedicarse al periodismo deportivo?

Lo más importante es empezar a trabajar desde el primer año de carrera. Los medios de comunicación locales son la mejor opción para aprender, donde más cosas te dejan hacer. Tienes que estudiar la carrera, pero es básico foguearte deprisa, acumular experiencia. No importa que sea en radio, prensa o televisión;

tal y como está el tema laboral hay que trabajar donde uno pueda. Con ganas, esfuerzo e ilusión, todo se consigue.

(Entrevista realitzada per correu electrònic: susanaguasch@hotmail.com)

6.5 A LAIA FERRER

Laia Ferrer (Barcelona, 1982) va estudiar

Periodisme a la Universitat Pompeu Fabra i va començar la seva carrera com a periodista a Catalunya Ràdio, fins que va donar el salt a TV3 com a redactora i reportera del magazine d'actualitat *TVist*. Des de la temporada 2008-2009 forma part de l'equip de retransmissions de Fórmula 1 a TV3, encarregant-se de la informació a peu de pista i amb el repte de fer-se un lloc en un món tan masculí com el de l'esport de motor.

Vas començar la teva carrera professional al TVist i als Matins de TV3, però en d'altres entrevistes has dit que seguies la F1 des de petita. Dedicar-te al periodisme del motor és per a tu una vocació que tenies de fa anys?

Quan de petits et pregunten: *què vols ser de gran?* Jo sempre deia o actriu o presentadora del Telenotícies. Vaig estudiar Periodisme, però no amb la intenció de ser periodista de motor, tot i que aquesta disciplina sempre m'ha agradat. Ara estic encantada amb la meva feina i el motor s'ha convertit en la meva vida.

Et van donar alguns consells en particular, els teus companys a TV3?

Sí, molts. El Francesc Rosés m'ha ensenyat tot el que sé de Formula 1, és una bíblia. És com un avi que explica als seus néts totes les històries i "batalletes" que ha viscut. Amb ell he après molt. I el Santi Faro, director del programa, m'ha ensenyat tot el que sé de tele, és el millor *boss* que algú pot tenir, en sap moltíssim i ho sap transmetre.

Coneixies ja l'ambient de la Fórmula 1 (vocabulari relacionat amb el món del motor, reglament, pilots, equips...), o pel contrari et va costar adaptar-t'hi? Com et vas preparar?

Llegint, llegint i llegint, així és com em vaig preparar i em preparo cada dia. Per fer una feina com aquesta, tan específica, has de documentar-te molt i cada dia, saber el que passa, les notícies, els rumors, conèixer tota la terminologia com a mínim amb castellà, italià i anglès. I sobretot, tenir molts contactes.

T'has hagut d'enfrontar en alguna situació "adversa" o en alguna dificultat dins dels circuits pel fet de ser una dona?

No, no m'he trobat en cap situació incòmoda, tot i que al principi la sensació és rara, et sents observada. Però ara, després d'un any, ja em sento com a casa, la gent em coneix i jo conec la gent. La F1 s'acaba convertint amb la teva Gran Família on cada vegada hi ha més noies.

Des de la teva experiència als paddocks de la Fórmula 1, fins a quin punt és cert això de que tenir cert atractiu físic pot ajudar a una dona a fer-se un lloc en aquest món?

És el mateix que et deia abans, al principi potser sí que t'ajuda a obrir portes, però quan ja portes un temps, els companys et veuen com una més. És com tot, al principi ets la novetat i es fixen amb tu, però a la tercera cursa ja et coneixen, ja saben qui ets i d'on vens i les coses es normalitzen. Pensa que en el fons tots anem allà a treballar.

Tens moltes companyes de professió pel paddock, o el periodisme del motor també és un món clarament dominat per homes?

Sí que segueix sent un món predominat pels homes. Per exemple, en tots els equips només hi ha una dona mecànica. Tot i que en els altres àmbits cada vegada hi ha més dones. Per exemple totes les caps de premsa de les diferents escuderies acostumen a ser dones, cada cadena de TV té una o dues periodistes, hi ha noies de logística, de la FOM, etc... la veritat és que som bastants.

En una feina que demana tant com la teva (viatges constants, molt poc temps lliure...), com afecta això en la teva vida personal? Has hagut de renunciar a moltes coses per aquest "somni"?

Per mi la meva feina es més apassionant que sacrificant. Sí que és veritat que NO parem, ni un minut. Però m'ho passo molt bé, em sento una privilegiada perquè treballo del que m'agrada i tot just acabo d'arribar, així que estic molt motivada. Tot l'esgotament i sacrifici queda eclipsat per la passió i les ganes de fer la meva feina. De fet quan s'acaba un GP ja tinc ganes que en comenci un altre... hehehe!

Però si que és veritat que passem molts dies fora de casa, lluny del nòvio, la família i els amics. Això de vegades es molt dur. Has de renunciar a tenir els caps de setmana lliures, a tenir vacances o aquest any, per exemple, m'he perdut 3 bodes de dos amigues i de la meva cosina perquè era fora... sap greu, però ara per ara sóc jove i és quan ho puc fer.

Hi ha molta gent que creu que és més fàcil per a un esportista tractar amb una dona periodista que no pas amb un home, que amb la dona potser tenen més accessibilitat... en el teu cas, és cert, això?

No, ni molt menys. Al contrari, de vegades si el noi és tímid encara li fa més vergonya que l'entrevisti una dona. El que sí que és veritat és que els esportistes, davant d'una noia, si tenen un mal dia o una cursa els ha sortit malament, intentaran contestar-nos de millors maneres... i no tots!

Quan vas començar a la Fórmula 1, molta gent va quedar sorpresa en veure una noia tan jove entrevistant a pilots i movent-se pel paddock dels circuits. Com creus que valora l'audiència la presència d'una dona (i a més, jove) en una retransmissió esportiva? Li costa més a una dona fer-se respectar per als altres periodistes, pilots, l'audiència...? Com creus que s'aconsegueix aquest "respecte"?

En aquest aspecte si que t'he de dir clarament que és un desavantatge ser dona. Els nois pel sol fet de ser nois ja és dona per fet que saben d'esports, o en aquest

cas de F1. Una noia en un món d'homes ha de demostrar molt més per tenir credibilitat. Has d'estar lluitant constantment perquè l'audiència no et vegi com la típica "mujer florero". Això és complicat, però m'ho prenc com un repte més.

Abans dèiem que tu de petita vivies molt el món de la Fórmula 1, encara que fos des de fora. Ara que el vius des de dins, què et sembla? Què és el que més t'ha agradat? T'has emportat alguna desil·lusió?

Hahaha... és com tot, els primers dies al·lucinava amb tot, et sembla mentida que allò que sempre has vista la tele ara estigui passant davant teu: els monoplaques, els pilots, els caps d'equip, etc. Però t'acostumes, al final tot és feina. Acabes tenint un tracte d'amistat amb els pilots, els coneixes com a persones i els hi trobes el seu defectes i virtuts, alguns et cauen millor i d'altres pitjor, és com tot.

El que més m'ha agradat és poder formar part d'aquest món que fins fa 2 anys només podia veure per la tele. I el que m'ha desil·lusionat, per dir-ho d'alguna manera, és que al cap i a la fi tot es mou per interessos i amistats. La F1 és un circ i, com a circ, hi ha d'haver espectacle, cosa que per altra banda m'agrada ja que, com a periodista, aquest any ens ha donat molta vida coses com el Crashgate o la guerra entre la FIA i la FOTA.

Pot ser que d'aquí uns anys et poguéssim veure treient-li el lloc a Josep Lluís Merlos i que fessis tu la retransmissió de les curses? I hi ha alguna dona en algun mitjà de comunicació estranger que ho faci?

No, el meu paper no és retransmetre les curses. El meu paper és molt diferent, és donar una visió global i diferent de la F1, apropar aquest món a la gent de casa perquè el puguin conèixer millor i buscar els autèntics protagonistes a cada moment. I de moment que jo sàpiga no hi ha cap noia que ho faci, al menys a la F1.

Per què creus que deu ser tan poc freqüent veure una dona encarregant-se de narrar una cursa, un partit o qualsevol altra competició?

Sí que hi ha dones que retransmeten partits de futbol i altres disciplines. Però en el món del motor encara no, suposo que és una disciplina on sempre ha predominat els homes i que, per desgràcia, ara per ara encara és difícil que una noia porti el pes d'una cursa. Però t'he de dir que durant els entrenaments lliures que es fan per internet el divendres la *transmi* la fem el Francesc Latorre i jo, tots dos des de la cabina. I jo m'ho he passat molt bé!

(Entrevista realitzada per correu electrònic: lferrer.n@tv3.cat)

Conclusions

"No m'importa viure en un món d'homes, sempre i quan hi pugui ser una dona"

Marilyn Monroe (Los Ángeles, 1926-1962)
Actriu nord-americana.

7. CONCLUSIONS

Després d'haver realitzat aquesta investigació, tots els objectius bàsics que s'hi han plantejat han estat complerts. Primer de tot, si s'analitza la història de la dona a la premsa esportiva a Espanya comparada amb la mateixa a nivell global, es pot veure com hi ha moltes semblances. Tot i que els inicis de la dona al periodisme esportiu va començar als anys setanta, a partir dels anys cinquanta ja hi havia unes poques dones que informaven sobre esport (el cas de Mary Garber als Estats Units, o de Sara Estévez a nivell espanyol). Ens trobàvem en un context polític i social en què, tot i la creixent emancipació de la dona, encara hi havia molts camps en els que calia una major igualtat, que es va assolir gràcies a l'aprovació de la llei del Títol Novè (*Title IX*) als Estats Units, i la fi del règim franquista a Espanya.

L'aparició de la televisió va ser també un fenomen que va afavorir molt aquesta igualtat, ja que el naixement de la TV va coincidir amb el debut de la majoria de les pioneres a Espanya, que van començar les seves carreres en aquest mitjà de comunicació. De fet, Espanya es troba en una posició molt més privilegiada en aquest sentit, ja que són moltes més les dones que viuen del periodisme esportiu que a la resta d'Europa i del món.

Aquestes polítiques igualitàries van afavorir, sobretot, a una major integració de la dona a la pràctica de l'esport. El fet que hi hagi moltes més dones dedicant-se a l'esport ha ajudat a una major paritat, tot i que és evident que la majoria d'aquestes dones acaben informant d'esports típicament masculins que no pas dels femenins, dels quals encara se'n fa molt poc seguiment i és un dels inconvenients que té l'actual periodisme esportiu.

A més, cada cop són més dones les que segueixen els partits de futbol i les competicions esportives amb regularitat, que presenten una major inquietud per tot allò que envolta l'esport i que, sens dubte, ha afavorit a l'arribada de més dones a la premsa esportiva. El fet que Espanya sigui una terra amb tants esportistes d'elit en tots els àmbits (futbol, tennis, esports de motor, bàsquet...) ha afavorit encara més a l'interès de les dones en aquesta matèria.

La principal dificultat en què es trobaven (i es troben encara) aquestes periodistes és la de trencar amb els estereotips que establien que la dona no podia informar sobre l'esport perquè es creia que no coneixien tant aquest món com ho pot fer un home. Per tant, calia demostrar a la societat el que una valia i tots els coneixements que es posseïa sobre l'esport, i això només es podia demostrar amb la constància i en la regularitat que han demostrat aquestes pioneres, que han obert tantes portes a les noves generacions de periodistes esportives. A principis d'aquest nou segle XXI hi ha hagut un importantíssim creixement de dones periodistes que es dediquen a l'esport i que actualment arriba ja al 25% del total de periodistes esportius. Tot i ser una xifra molt inferior al nombre d'homes que si dediquen, no té res a veure amb el percentatge que es registrava fa uns quaranta anys, en què la presència de la dona podia comptar-se amb els dits d'una sola mà.

Aquesta nova onada de dones que es dediquen a la premsa esportiva reconeixen no haver-se trobat en cap dificultat en concret, tot i que encara els cal fer un esforç important per a demostrar la seva vàlua en aquest món dominat per homes. A les dones, tanmateix, a vegades es tenen encara en compte pel físic més que per la seva vàlua i reben uns sous inferiors que els homes (tot i que això succeeix en el periodisme en general). La majoria de les periodistes

esportives més reconegudes arreu treballen en televisió, que actualment consisteix en el mitjà de comunicació en el qual és més fàcil promocionar i obtenir una major fama, seguit de la ràdio i la premsa escrita.

D'altra banda, encara hi ha algunes barreres que calen superar, i hi ha alguns camps del periodisme esportiu en què el nombre de dones és mínim. Les grans assignatures pendents són, sobretot, les narracions de partits i d'altres competicions a les cabines de comentaristes, i la participació de dones en programes esportius de debat, en els quals es fa un anàlisi molt més rigorós de l'actualitat esportiva que no pas en d'altres espais com ara els telenotícies. A més, molt poques d'elles han pogut ocupar llocs de direcció en mitjans de comunicació. En conseqüència, cal una major integració de la dona en aquests sectors per a arribar a una plena paritat en el periodisme esportiu i deixar definitivament enrere aquests "estereotips" mencionats anteriorment, ja que en aquests sectors es pot demostrar definitivament que una dona pot tenir els mateixos coneixements d'esport que un home.

És una tendència que molt probablement es segueixi donant en el futur, ja que les futures professionals del periodisme esportiu segueixen interessades en camps molt concrets de la informació esportiva. Aquestes dones estan especialment més interessades en la informació futbolística que no pas en un àmbit poliesportiu i se senten més atretes per la informació en televisió, sobretot en funcions de presentació i les retransmissions a peu de pista i en la zona mixta, que acostumen a ser les sortides més populars per a les periodistes esportives actuals, i demostra encara l'escàs interès pels camps que s'han mencionat abans (narració de les transmissions, debats...).

De tota manera, i com a conclusió final, es pot dir que, gràcies a l'esforç d'aquestes dones, aquests obstacles s'han anat superant poc a poc en un moment en què les dones tenen cada cop més presència mediàtica en tots els àmbits. És important que aquestes dones es facin escoltar, ja que una dona pot sentir, analitzar i comunicar la notícia d'una manera diferent que un home, i això és fonamental no només per aconseguir la paritat de la qual se n'ha parlat al llarg d'aquest treball, sinó també de cara a una premsa esportiva de major qualitat i varietat. La sensibilitat especial de la dona pot proporcionar un punt de vista ben diferent a la informació esportiva, un punt de vista que pot resultar realment interessant en l'actualitat del món de l'esport.

AGRAÏMENTS

Aprofito aquest petit espai per agrair a totes aquelles persones que m'han acompanyat i ajudat tant durant la realització d'aquest treball. He tingut la sort d'escollir un tema que m'ha agradat des del primer moment i, tot i que a vegades ha estat dur, m'omple de satisfacció veure que me n'he sortit. He gaudit molt fent-lo i m'ha permès conèixer més a fons no només una professió que m'apassiona des de petita, sinó algunes de les professionals que més he admirat.

Mari Carmen Izquierdo, Susana Guasch, Imma Pedemonte, Cristina Cubero, Laia Ferrer... i d'altres com Pilar Calvo, Rut Vilar i Ainhoa Arbizu que, tot i que no s'han pogut incloure les seves entrevistes en aquest treball, també han estat de gran ajuda. Moltíssimes gràcies a elles, que han dedicat una estona del seu temps en la col·laboració en aquest petit projecte.

Naturalment, he d'agrair als meus pares i al meu germà, l'Antoni, que sempre han estat tant pendents de mi i que m'han animat quan ho veia tot més negre... i per fer-me de xofers sempre que m'havia de desplaçar a algun lloc. I a la Ruth Gumbau, periodista de la XTVL, cosina i gran model a seguir. Al germà Jesús Linares, gran mestre i de les poques persones que han cregut en mi des del principi. A la Raquel Uroz i la Clara Arévalo, sense els ànims de les quals hagués estat gairebé impossible. I, naturalment, a l'Anaïs Lleixà, la meva segona germana.

Als alumnes i professors de les universitats que han accedit a col·laborar en aquest projecte, especialment a Jaume Comellas (UPF) i Roger Jiménez (UIC), per la seva amabilitat a l'hora d'atendre'm.

Finalment, dedico aquestes últimes paraules per donar les gràcies a Esther Sinol, de la qual n'he après molt, per haver-me guiat i ajudat tant a l'hora d'elaborar aquest treball, i per encoratjar-me a fer les coses el millor possible.

Premià de Mar, gener de 2010

FONTS D'INFORMACIÓ CONSULTADES

BIBLIOGRAFIA

"Women and journalism", Deborah Chambers, Linda Steiner, Carole Fleming

"Sports journalism: context and issues", Raymond Boyle

"Enciclopedia del deporte", Antonio Alcoba López

"Nosotras que contamos: mujeres periodistas en España", Inés García-Albi.

"Mujer, deporte y medios de comunicación", José Miguel Gutiérrez Pequeño.

"Generaciones estilísticas del periodismo deportivo sobre fútbol", Jesús Castañón Rodríguez, IDIOMA Y DEPORTE.

"Mujer, idioma y fútbol en España (1904-2004)", Jesús Castañón Rodríguez, IDIOMA Y DEPORTE.

"El periodismo deportivo", Carmen Menéndez, IDIOMA Y DEPORTE.

NETGRAFIA

www.awsmonline.org (Association of Women in Sports Media)

www.idiomaydeporte.com/ (artículos divulgativos sobre la relación comunicació-esport)

<http://comm.psu.edu/about/centers/john-curley-center-for-sports-journalism> (Center for Sports Journalism, Universitat de Penn State)

www.aepde.org (Asociación Española de Prensa Deportiva)

www.adpc.com (Associació de Dones Periodistes de Catalunya)

www.rtve.es (Radio Televisión Española)

http://www.infoamerica.org/articulos/m/moragas_spa.htm

